

Ir. P. van der Linden

No. 2.50

LANDBOUWBEDRIJVEN, NU EN STRAKS

Plannen en gedachten van de landbouwers
in Salland en Twente over de grootte
van hun bedrijf

L26
2.50 A deugl

Augustus 1973

Landbouw-Economisch Instituut
Afdeling Streekonderzoek

363726

Inhoud

	Blz.	
WOORD VOORAF	5	
HOOFDSTUK I	INLEIDING	9
	§ 1. Het onderzoek	9
	§ 2. De bedrijfshoofden en bedrijven in het onderzoek	10
	§ 3. Indeling van het verslag	11
HOOFDSTUK II	GEDACHTEN EN VERWACHTINGEN VAN DE BOEREN OVER DE OPPER- VLAKTE VAN HUN BEDRIJF	13
	§ 1. Mening over de oppervlakte	13
	§ 2. Bedrijfsvergroting	14
	§ 3. De belangstelling voor een ander (groter) bedrijf	16
HOOFDSTUK III	PLANNEN MET DE VEESTAPEL	18
	§ 1. De plannen	18
	§ 2. Welke plannen op welke bedrijven?	21
	§ 3. Welke bedrijfshoofden hebben plannen?	23
	§ 4. Het inkomen en de plannen	26
	§ 5. Waar kunnen de meeste plannen worden verwacht?	27
HOOFDSTUK IV	DE VEESTAPELS NA REALISATIE VAN DE PLANNEN	30
	§ 1. De melkveestapels	30
	§ 2. De mestvarkensstapels	31
	§ 3. De fokzeugenstapels	33
	§ 4. De bedrijven met pluimvee en mestkalveren	34
HOOFDSTUK V	DE NOODZAKELIJK GEACHTE OM- VANG VAN DE VEESTAPELS	36
	§ 1. Het aantal melkkoeien	36
	§ 2. Het aantal mestvarkens dat de varkens- houders nodig achten	38
	§ 3. Het aantal fokzeugen dat de houders van fokzeugen nodig achten	40

INHOUD (vervolg)

	Blz.
HOOFDSTUK VI	
REDEKEN WAAROM OOK IN DE TOEKOMST DE VEESTAPEL BENEDEN DE NOODZAKELIJK GEACHTE OMVANG ZAL BLIJVEN	42
§ 1. De redenen waarom minder vee dan nodig is	42
§ 2. De redenen van de melkveehouders	45
§ 3. De redenen van de varkensmesters	46
§ 4. De redenen van de varkensfokkers	48
HOOFDSTUK VII	
SAMENVATTING	50
SLOTBESCHOUWING	55
BIJLAGE	57

Woord vooraf

De laatste jaren is zowel bij de overheid als bij de landbouworganisaties een groeiende behoefte ontstaan aan meer inzicht en betere informatie over de mening van de landbouwer en zijn vrouw over het boerenberoep en een eventuele verandering van beroep.

Daarom besloot het Landbouw-Economisch Instituut een onderzoek in te stellen naar deze problematiek. Op verzoek van de Provinciale Raad voor de Bedrijfsontwikkeling in de Landbouw in Overijssel, werd dit onderzoek behalve in Friesland en Drenthe, ook in Overijssel uitgevoerd.

Ook de plannen en gedachten van de landbouwers met betrekking tot hun bedrijf zijn in het onderzoek opgenomen. Deze informatie, welke werd verkregen uit de enquête t.a.v. de meningsvorming van de boer over zijn beroep, bleek echter ook van waarde voor een - vooral kwantitatief - beter inzicht in de te verwachten ontwikkelingen op de landbouwbedrijven in het Zandgebied van Overijssel.

Het onderzoek is uitgevoerd door Ir. P. van der Linden, gestationeerd van de afdeling Streekonderzoek voor de provincie Overijssel.

De Directeur,

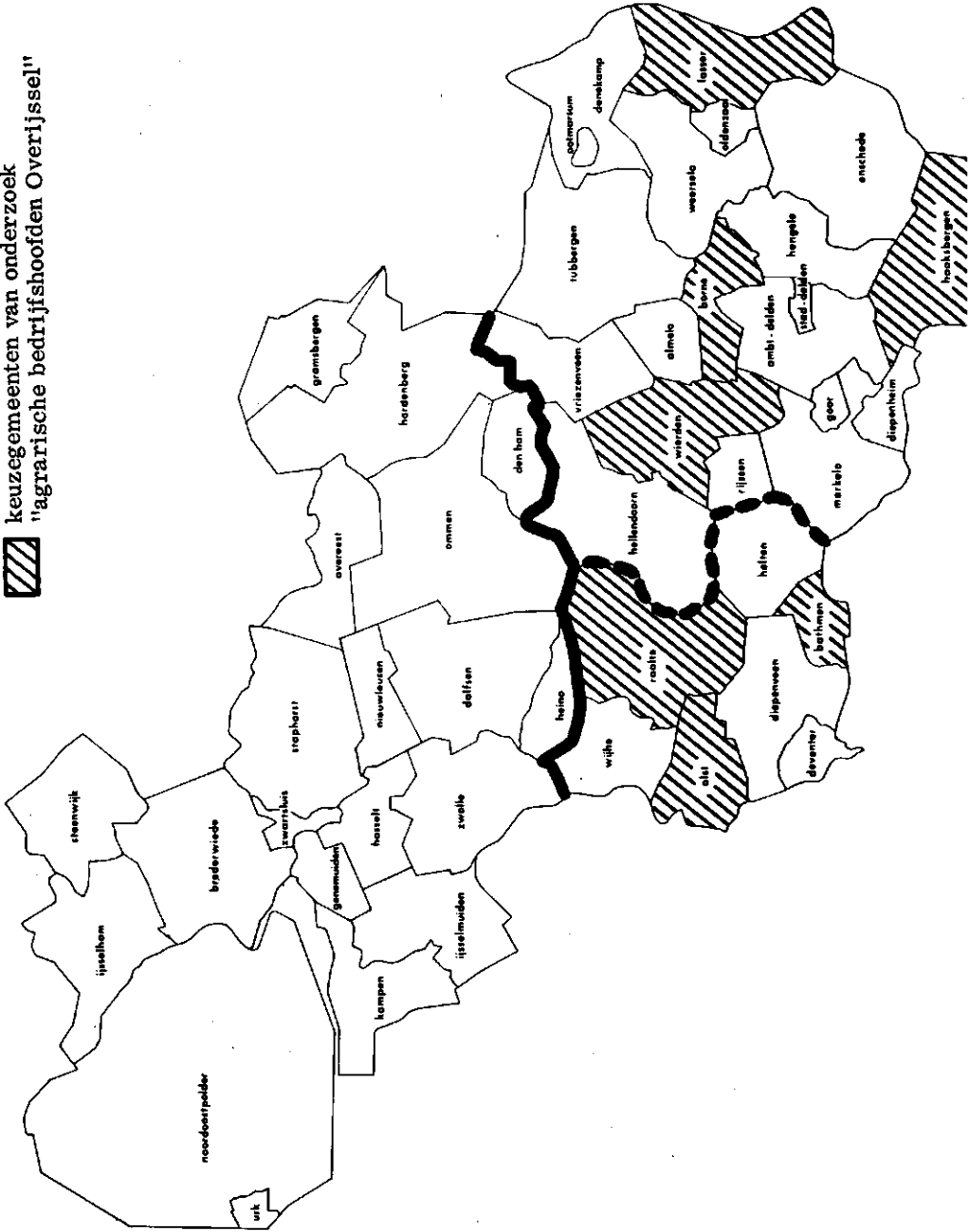
(A. Maris)

Den Haag, augustus 1973

Provincie Overijssel

keuzegemeenten van onderzoek
"Agrarische bedrijfs hoofden Overijssel"

HOOFDSTUK I

Inleiding

In dit hoofdstuk wordt een overzicht gegeven van de reden waarom dit onderzoek is opgezet en de manier waarop het is uitgevoerd. Vervolgens worden enkele kenmerken gegeven van de bedrijfshoofden en bedrijven waarvan de in dit verslag verwerkte gegevens afkomstig zijn. Daarna wordt de indeling van deze studie uiteengezet.

§ 1. Het onderzoek

Voor het vaststellen, beoordelen en begeleiden van het ontwikkelings- en saneringsbeleid in de landbouw en voor het arbeidsmarktbeleid bleek behoefte te bestaan aan meer informatie over de mening van de landbouwer en zijn vrouw over zijn beroep en een eventuele verandering van beroep.

Daarom werd door het Landbouw-Economisch Instituut onder meer in Overijssel een onderzoek ingesteld naar deze problematiek.

Bij de meningsvorming over het beroep kan het bedrijf een rol spelen. Daarom werd bij de enquête ook een groep vragen gesteld over de gedachten en plannen van de landbouwers met betrekking tot hun bedrijf.

De resultaten van dit deel van het onderzoek bleken behalve als verdieping van het onderzoek naar de houding t.o.v. het beroep ook een goede basis te bieden voor een eenvoudige studie over de plannen en gedachten van de betrokken landbouwers m.b.t. hun bedrijf.

Dit biedt de mogelijkheid te komen tot een beter - vooral kwantitatief - zicht op de veranderingen op de landbouwbedrijven in Salland en Twente in de komende jaren. Overigens kunnen de conclusies van deze studie - zeker in grote lijnen - ook geldig worden geacht voor het gehele Zandgebied van Oost-Nederland.

Daarbij is één beperking van kracht. De gegevens werden verzameld in het kader van het onderzoek naar de mening van de boer over beroep en beroepsverandering. Daarvoor werden alleen landbouwers beneden 60 jaar geënuquëteerd omdat verandering van beroep voor landbouwers boven die leeftijd nauwelijks een punt van overweging kan zijn. Het gevolg is, dat - ook voor het in deze studie behandelde onderwerp - alleen gegevens beschikbaar zijn van landbouwers beneden de 60 jaar.

Hoewel de landbouwers van 60 jaar en ouder zeker van betekenis zijn in het geheel van de agrarische structuur, o.m. in verband met bedrijfs-overdracht en bedrijfsbeëindiging, zijn het de landbouwers beneden de 60 jaar die het gezicht van de bedrijven in de komende tijd zullen bepalen. De beperking tot de landbouwers beneden de 60 jaar is voor deze studie dan ook nauwelijks een bezwaar te achten.

Voor de verzameling van de gegevens werd in het najaar van 1971 een mondelinge enquête gehouden. Daartoe werden 280 landbouwers in het zandgebied van Overijssel bezocht. Deze landbouwers werden volgens een aselechte steekproef gekozen in een 7-tal gemeenten (zie kaart) die te zamen representatief geacht kunnen worden voor Salland en Twente. Het betreft de gemeenten Bathmen, Olst, Raalte, Wierden, Losser, Borne en

Haaksbergen.

De steekproef is getrokken uit alle geregistreerden met hoofberoep landbouwer voor zover zij nog geen 60 jaar waren.

In bijlage 1 zijn de - voor dit deel van het onderzoek - belangrijkste vragen in het kort weergegeven.

Bij de opzet van het onderzoek is er van uitgegaan dat er ten aanzien van het onderwerp van studie verschillen zouden kunnen zijn tussen Salland en Twente. Bij de analyse bleek echter geen verschil van enige betekenis aanwezig te zijn. De in het verslag neergelegde onderzoekresultaten gelden dan ook zowel voor het gehele zandgebied van Overijssel als voor Salland en Twente afzonderlijk.

§ 2. De bedrijfshoofden en bedrijven in het onderzoek

In deze studie zullen de verschillende aspecten veelal gezien worden voor de diverse categorieën bedrijfshoofden en bedrijven. Daarbij gaat het vooral om de kenmerken leeftijd, bedrijfsoppervlakte, de omvang van het bedrijf in standaardbedrijfseenheden (sbe) 1) en het bedrijfstype. In het nu volgende schema zal de verdeling van de 280 enquête-eenheden over de verschillende kenmerk-klassen worden aangegeven.

Uit tabel 1 blijkt dat er een betrekkelijk regelmatige leeftijdsverdeling aanwezig is. De bedrijfsoppervlaktestructuur wordt in het zandgebied van Overijssel voor twee derdedeel bepaald door bedrijven kleiner dan 15 ha. Het aantal - naar oppervlakte - grote bedrijven is gering.

Bij de bedrijfsomvang is een iets grotere uitloop naar de hogere klassen.

De gegevens over het bedrijfstype wijzen op het sterk gemengde karakter van de veehouderij in Salland en Twente. Daarbij is het rundvee de belangrijkste tak van veehouderij: op slechts 1% van alle bedrijven komt geen rundvee voor. Er zijn in Overijssel nu eenmaal slechts weinig "pure" veredelingsbedrijven.

---

1) Standaardbedrijfseenheden zijn verhoudingsgetallen voor de toegevoegde waarde op basis van factorkosten (netto-pacht, arbeid, rente) in de verschillende produktierichtingen. Zie: Landbouwcijfers 1972, Den Haag, 1972, blz. 194.

Voorbeelden: 1 ha grasland = 1,0 sbe; 1 mestvarken = 0,16 sbe;
1 melkkoe = 2,5 sbe; 1 fokzeug = 1,6 sbe;
1 jongvee = 0,7 sbe; 100 leghennen = 2,0 sbe.

Bij een moderne en doelmatige bedrijfsvoering bedraagt de produktiecapaciteit per man 90 à 100 sbe.

Tabel 1. De samenstelling van de groep bedrijfshoofden en bedrijven in het onderzoek

1a. Leeftijd bedrijfsh.			1b. Bedrijfsopp. (ha)			1c. Bedrijfsomv. (sbe)		
aant.		%	aant.		%	aant.		%
tot 35 jr	28	10	tot 10 ha	98	35	tot 60 sbe	51	18
35-39 "	42	15	10-15 "	86	31	60- 79 "	59	21
40-44 "	54	19	15-20 "	47	17	80- 99 "	65	24
45-49 "	52	19	20-30 "	40	14	100-139 "	68	24
50-54 "	48	17	30 ha e.m.	9	3	140 sbe e.m.	37	13
55-59 "	56	20						
Totaal	280	100		280	100		280	100

1d. Bedrijfstype

	aantal	%
alleen rundvee	49	17
rundvee + mestvarkens	89	32
rundvee + mestvarkens + fokzeugen	44	16
rundvee + fokzeugen	67	24
rundvee + mestv. + fokz. + ander vee	20	7
rundvee + ander vee	8	3
andere typen 1) (zonder rundvee)	3	1
Totaal	280	100

1) Ander vee en/of mestvarkens en/of fokzeugen.

§ 3. Indeling van het verslag

Het verslag van de onderzoekresultaten wordt in hoofdstuk II begonnen met een weergave van de mening van de landbouwers over de oppervlakte van hun bedrijf. Daarop aansluitend wordt nagegaan of zij daarin veranderingen verwachten of wensen. Verder ligt de nadruk van deze studie meer op de veehouderij en niet op het grondgebruik.

Zo wordt in hoofdstuk III besproken welke plannen de veehouders met hun bedrijf hebben waarna in het volgende hoofdstuk de toekomstige omvang van de veehouderij aan de orde komt voor de verschillende vee-soorten afzonderlijk. Daarnaast wordt in hoofdstuk V gesteld hoeveel dieren van de verschillende vee-soorten de veehouders eigenlijk menen te moeten hebben voor een goede bedrijfsvoering. Het is duidelijk dat ook de geplande en gewenste aantallen met elkaar worden vergeleken. Daarbij zal blijken dat niet alle bedrijfshoofden zoveel vee zullen gaan houden als zij zelf wel gewent achten. De oorzaken en redenen hiervoor worden in hoofdstuk VI omschreven.

Het verslag wordt afgesloten met een samenvatting en slotbeschouwing.

In de tekst worden op meerdere plaatsen gegevens vermeld die niet zijn terug te vinden in de gepubliceerde tabellen. Deze gegevens zijn ontleend aan het uitgebreide en gedetailleerde basismateriaal. Alleen de belangrijkste en meer illustratieve gegevens zijn - veelal in vereenvoudigde vorm - in tabellen opgenomen.

HOOFDSTUK II

Gedachten en verwachtingen van de boeren over de oppervlakte van hun bedrijf

In dit hoofdstuk worden de gedachten en verwachtingen van de bedrijfshoofden over de oppervlakte van hun bedrijf weergegeven.

Begonnen wordt met hun mening of het bedrijf zoals het nu is de juiste oppervlakte heeft of niet. In de tweede paragraaf worden de antwoorden op de vraag of zij grond zouden willen bijkopen of bijpachten behandeld. Daarna komt de vraag aan de orde of zij eventueel een groter bedrijf zouden willen pachten of kopen.

§ 1. Mening over de oppervlakte

De helft van de bedrijfshoofden vindt het bedrijf te klein en de helft meent dat het de juiste oppervlakte heeft. Enkele landbouwers waren van mening dat het bedrijf enerzijds te klein was voor het inkomen maar anderzijds zo al genoeg werk gaf.

Tabel 2. De bedrijfsoppervlakte en de mening van het bedrijfshoofd daarover

	Perc. bedrijfshoofden vindt het bedrijf		
	te klein	groot genoeg	te klein voor in- komen, groot ge- noeg voor werk
Bedrijfsoppervlakte:			
minder dan 10 ha	62	37	1
10-15 ha	57	42	1
15-20 ha	32	66	2
20-30 ha	23	75	2
30 ha en groter	22	78	-
Alle bedrijven	49	50	1

Zoals kon worden verwacht zijn er onder de exploitanten van grotere bedrijven meer die tevreden zijn met de huidige oppervlakte dan bij de kleinere bedrijven.

Dezelfde tendentie bestaat wanneer de bedrijven worden gerangschikt naar de bedrijfsomvang (in sbe), waardoor ook rekening wordt gehouden met de eventuele aanwezigheid van varkens, kippen en dergelijke. De verschillen zijn daarbij echter duidelijk kleiner. (tabel 3)

Tabel 3. De bedrijfsomvang en de mening van het bedrijfshoofd over de oppervlakte van zijn bedrijf

	Perc. bedrijfshoofden vindt bedrijfsoppervl.		
	te klein	groot genoeg	te klein voor inkomen, groot genoeg voor werk
Bedrijfsomvang:			
minder dan 60 sbe	59	39	2
60- 99 sbe	51	47	2
100-139 sbe	43	57	-
140 sbe en groter	38	59	3
Alle bedrijven	49	50	1

Vrij veel bedrijfshoofden met relatief grote bedrijven - hetzij naar oppervlakte, hetzij naar bedrijfsomvang - blijken van mening te zijn dat de oppervlakte van hun bedrijf toch te klein is.

§ 2. Bedrijfsvergroting

Eerder zagen we al dat bijna de helft van de landbouwers hun bedrijf te klein vond. In hoeverre willen de bedrijfshoofden het bedrijf met grond uitbreiden? (tabel 4). Hierbij zij opgemerkt dat voor de beantwoording van deze vraag is uitgegaan van de plaatselijk geldende verkeerswaarde van de grond.

Tabel 4. Bijkopen of bijkopen van grond

	Alle bedrijfs- hoofden in %	Bedr.hfd. met als mening over de opp. van hun be- drijf	
		te klein %	goed %
Bedrijfshoofd wil:			
zowel bijkopen, als bijkopen	35	46	25
alleen " , niet bijkopen	33	38	29
niet " , alleen bijkopen	1	-	2
niet " , niet bijkopen	31	16	44
Alle bedrijfshoofden	100	100	100

Van de bedrijfshoofden die vinden dat de oppervlakte van hun bedrijf "goed" is, wil toch meer dan de helft nog wel grond bijkopen. Ook voor bijkopen is belangstelling: bij ruim een kwart van hen. Dat is wel aan-

merkelijk minder dan bij degenen die vinden dat hun bedrijf te klein is! Van hen wil 84% grond bijpachten en 46% eventueel grond bijkopen. Een betrekkelijk kleine groep landbouwers (bijna 8%) vindt hun bedrijf wel te klein, maar wil toch geen grond bijkopen of -pachten.

Ruim twee derdedeel (68%) van de landbouwers zou dus wel grond willen bijpachten. Een duidelijk kleiner deel van hen (36%) zou ook wel grond willen bijkopen. Dit verschil is alleszins begrijpelijk indien men de prijzen voor de grond en de pachtprizen met elkaar vergelijkt en daarbij de financiering van de aankoop betreft.

Een aspect dat vermeldingswaard is hangt samen met de mening die men heeft over het (eigen) inkomen gedurende de laatste jaren. Het blijkt vrijwel geen verschil te maken voor het al dan niet willen bijkopen of -pachten van grond of men nu vindt dat men een ruim voldoende, voldoende of onvoldoende inkomen gehad heeft. Onder de landbouwers die vinden dat zij een goed inkomen hadden, zijn er naar verhouding vrijwel evenveel die grond willen bijpachten of bijkopen als onder degenen die vinden dat zij een slecht inkomen hadden.

De wens "meer grond" blijkt dus vrijwel los te staan van de mening over het eigen inkomen van de afgelopen jaren.

Onder degenen die grond willen bijpachten en bij de groepen die niet willen bijkopen of bijpachten zijn er naar verhouding evenveel met een pessimistische als met een optimistische kijk op de toekomst van de landbouw. Alleen bij de landbouwers die grond willen bijkopen komen meer "optimisten" voor, namelijk tweemaal zoveel als "pessimisten". De groep "met gemengde gevoelens" nam - zoals te verwachten viel - een middenpositie in.

De landbouwers die wel grond willen bijkopen komen zowel op kleine als op grotere bedrijven voor, evenals zij die wel willen bijpachten. Er zijn echter toch wel enkele verschillen.

Zo bestaat bij de bedrijven beneden 10 ha minder belangstelling (29%) voor bijkopen dan bij de grotere bedrijven (gemiddeld 37%). Voor bijpachten blijkt de belangstelling bij bedrijven vanaf 20 ha kleiner te zijn (59%) dan bij de andere bedrijven (gemiddeld 68%).

Over het algemeen verwacht men bij de jongeren meer expansiedrang dan bij de ouderen. Deze verwachting blijkt (gemiddeld) bewaarheid te worden bij de wens het bedrijf te kunnen vergroten. (tabel 5, op blz.).

Uit tabel 5 blijkt overduidelijk dat er onder de jongere landbouwers veel meer zijn met de behoefte het bedrijf te vergroten dan onder de ouderen. Dat neemt niet weg dat van de groep 50-59 jaar toch altijd nog een kwart deel grond zou willen bijkopen en de helft wel grond wil bijpachten.

Daarbij speelt de opvolgingssituatie een belangrijke rol, zoals blijkt uit tabel 6. Daarin zijn de bedrijfshoofden van 50-59 jaar gegroepeerd

Tabel 5. Bedrijfshoofden, die grond willen bijkopen of -pachten, naar leeftijd

	Perc. bedrijfsh., dat grond wil	
	bijkopen	bijpachten
jonger dan 39 jaar	47	87
40-49 jaar	41	72
50-59 jaar	26	52
Alle bedrijfshoofden	37	68

naar de opvolgingssituatie. Van deze bedrijfshoofden heeft 42% een op-
 per, 24% heeft geen opvolger en 34% weet nog niet hoe het met de opvol-
 ging zal gaan.

Tabel 6. Bedrijfshoofden van 50-59 jaar die grond willen bijkopen of
 -pachten en de opvolgingssituatie op de bedrijven

	Percentage van deze bedrijfs- hoofden, dat grond wil	
	bijkopen	bijpachten
Bedrijven met opvolger	36	75
Bedrijven zonder opvolger of opvolging onbekend	18	35
Alle bedrijfshoofden van 50-59 jaar	26	52

De landbouwers met een opvolger zijn aanzienlijk meer gericht op
 vergroting van het bedrijf dan de anderen op deze leeftijd.

§ 3. De belangstelling voor een ander (groter) bedrijf

In hoeverre is men bereid over te gaan naar een ander bedrijf indien
 dat duidelijk groter is dan het huidige bedrijf?

Hierbij valt de vraag weer uiteen in pachten en kopen. Bij de enquête
 bleek slechts 9% van de landbouwers belangstelling te hebben voor de
 koop van een groter bedrijf. Dit was voor de grote en de kleinere bedrij-
 ven vrijwel gelijk. Voor het pachten van een groter bedrijf zijn meer ge-
 gedigden: 24%. Daarbij staan de bedrijven van 10-15 ha vooraan met 30%.
 De grote bedrijven blijken voor deze mogelijkheid minder interesse te
 hebben (20 ha en meer: 17%).

Evenals bij de vergroting van het bestaande bedrijf is er een duide-
 lijke relatie met de leeftijd als het gaat om de bereidheid over te gaan
 naar een ander bedrijf dat groter is. Hetgeen tabel 7 duidelijk illu-
 streert.

Tabel 7. De belangstelling voor een groter (ander) bedrijf en de leeftijd van de bedrijfshoofden

	Perc. bedrijfshoofden, dat een groter bedrijf wil	
	kopen	pachten
jonger dan 39 jaar	14	40
40-49 jaar	10	23
50-59 jaar	4	14
Alle bedrijfshoofden	9	24

Een aanzienlijk deel van de jonge boeren blijkt bereid te zijn over te gaan naar een ander bedrijf indien dat groter is dan het bedrijf dat zij nu exploiteren. Daarbij gaat hun voorkeur duidelijk uit naar een pachtbedrijf. Bij de ouderen is - zoals te verwachten was - de belangstelling voor een ander (groter) bedrijf klein.

Voorals bij de ouderen (50-59 jaar) zonder opvolger of waarvan de opvolging niet bekend was waren er maar enkelen (9%) die een ander bedrijf zouden willen pachten en nog minder (2%) die zouden willen kopen. Voor de oudere bedrijfshoofden met opvolger liggen deze percentages nabij het gemiddelde met 21% en 9%.

HOOFDSTUK III

Plannen met de veestapel

Hoewel de meeste landbouwers de oppervlakte van hun bedrijf zouden willen uitbreiden, zien maar zeer weinigen van hen (+ 50%) dit binnenkort gebeuren. Voor de meeste landbouwers zal bedrijfsvergroting dan ook vooral moeten komen van uitbreiding van de veestapel. Hiervoor zullen zij dan meer koeien per ha moeten gaan houden en/of één of meer takken van veredeling moeten uitbreiden of aantrekken. In het nabije verleden was de situatie niet veel anders. Uit het onderzoek naar de ontwikkeling van het produktiepatroon op de landbouwbedrijven in Overijssel 1) bleek immers dat van 1960-1969 54% van de bedrijfshoofden de omvang van het bedrijf vergrootte, maar dat slechts 34% van hen erin slaagde de bedrijfsoppervlakte te vergroten. In de afgelopen jaren hebben dan ook vele landbouwers het moeten zoeken in intensivering van de melkveehouderij en de vergroting van de varkensstapel.

In de eerste paragraaf zal worden nagegaan welke plannen er zijn. Daarbij is het van belang te weten op welke bedrijven en van welke bedrijfshoofden die plannen zijn. Voor zover bedrijven en bedrijfshoofden te scheiden zijn, zal in paragraaf 2 het bedrijf en paragraaf 3 het bedrijfshoofd centraal staan bij de analyse van de plannen. In de vierde paragraaf volgt dan de relatie van de plannen met de inkomenssituatie. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een beschouwing over de onderlinge beïnvloeding van de verschillende factoren.

§ 1. De plannen

Het rundvee is verreweg het belangrijkste onderdeel van het produktiepatroon op de Overijsselse bedrijven. Op slechts 1% van de bedrijven komt geen rundvee voor. Daarom zal de groep zonder rundvee verder buiten beschouwing blijven.

In tabel 8 op blz. 19, is schematisch weergegeven wat de plannen van de bedrijfshoofden zijn.

Hierbij is de (eventueel) geplande verandering in de rundveesector uitgezet tegen de plannen met de overige veesoorten te zamen. Daartoe zijn deze samengesteld met behulp van de standaardbedrijfseenheden (sbe). Indien de opgegeven verandering kleiner is dan 5 sbe dan is aangenomen dat er geen vergroting of verkleining gepland is.

Het is mogelijk dat een bedrijf het aantal mestvarkens uitbreidt en tegelijkertijd het aantal fokzeugen vermindert. In dat geval kan de totale omvang van de varkensstapel zowel groter, gelijk als kleiner zijn, afhankelijk van de grootte van de veranderingen die zullen gaan plaatshebben. De plannen voor deze veesoorten afzonderlijk komen in het volgende hoofdstuk aan de orde.

---

1) P. van der Linden. De ontwikkeling van het produktiepatroon van de landbouwbedrijven in Overijssel. Provinciale Raad voor de Bedrijfsontwikkeling in de Landbouw in Overijssel 1971.

Tabel 8. Plannen tot veranderingen in de rundveehouderij en de andere vee-soorten (in procenten)

	Perc. bedrijven, dat de rundveehouderij wil			Alle bedrijven in proc.
	uitbrei- den	gelijk houden	inkrim- pen	
% bedrijven dat de andere veehouderij wil:				
- uitbreiden	11	6	-	17
- gelijk houden	29	49	1	79
- inkrimpen	3	1	-	4
Alle bedrijven	43	56	1	100

Globaal genomen luidt de conclusie dat de helft van alle bedrijfshoofden geen plannen heeft om de veebezetting op het bedrijf te veranderen. Degenen die daar wel plannen mee hebben gaat het in bijna alle gevallen om uitbreidingsplannen. Daarbij is uitbreiding van de rundveestapel favoriet. Indien van inkrimpen sprake is, geldt dit praktisch alleen voor de andere vee-soorten.

Een groot deel van de bedrijfshoofden (49%) heeft dus geen plannen tot uitbreiding van de veestapel. Nu dient men hierbij in het oog te houden dat het niet hebben van plannen tot uitbreiding niet altijd betekent dat dit allemaal bedrijven zijn die niet meer "meespelen". De ontwikkeling van de bedrijven verloopt immers niet altijd met ieder jaar een beetje meer, maar in veel gevallen schoksgewijs 1) bijvoorbeeld door nieuwbouw of uitbreiding van stallen. Zo bleek tussen 1960 en 1969 ongeveer twee derdedeel der melkvee-houders in Overijssel de rundveestapel te hebben uitgebreid. De helft daarvan deed dit zowel tussen 1960 en 1966 als tussen 1966 en 1969. De andere helft (dus een derdedeel der melkvee-houders) breidde alleen uit óf in de eerste óf in de tweede periode, terwijl het aantal dieren in de andere periode gelijk bleef. Indien een uitbreiding pas heeft plaatsgehad is het nauwelijks waarschijnlijk dat de boer al weer plannen heeft tot verdere uitbreiding. Mede daardoor komen - zoals in de volgende paragrafen zal blijken - in vrijwel alle categorieën landbouwers en bedrijven voor zonder plannen.

Nadere analyse van de categorie bedrijven waarop één der delen - rundvee of andere vee-soorten - wordt ingekrompen leert dat deze groep bedrijven zich verder in niets onderscheidt van het gemiddelde van alle bedrijven. Er zijn jongere en oudere bedrijfshoofden onder, grotere en kleinere bedrijven van vrijwel alle typen, zowel met hogere als met lagere inkomens.

1) P. van der Linden. De ontwikkeling van het produktiepatroon van de landbouwbedrijven in Overijssel. Provinciale Raad voor de Bedrijfsontwikkeling in de Landbouw in Overijssel 1971.

Tabel 9. Plannen en bedrijfstype

	Percentage van de bedrijfshoofden					
	zónder plannen	mèt plannen		an- dere plan- nen	alle be- drijs- hoofden	
		totaal en meer ander vee	meer rundvee			
Bedrijfstype:						
rundvee	51	47	6	37	4	2
rundvee + ander vee	49	45	11	27	7	6
waarvan:						
rundvee + mestvarkens	47	49	10	37	2	4
rundvee + mestvarkens + fokzeugen	61	34	11	16	7	5
rundvee + fokzeugen	42	49	15	21	13	9
Alle bedrijven	49	46	11	29	6	5

1) Ander vee blijft gelijk.

2) Rundvee blijft gelijk.

Omdat - deze groep slechts klein is (5%)

- ze zich in andere opzichten vrijwel niet onderscheidt van de "gemiddeld" aanwezige bedrijven en
- vereenvoudiging van het "plannenschema" de duidelijkheid zeer ten goede komt,

zullen in dit hoofdstuk verder alleen die categorieën bedrijven nader worden gezien waarop de veehouderij óf gelijk blijft (49% van de bedrijven) óf zal worden uitgebreid (46%). Volledigheidshalve wordt deze restgroep wel - onder de kop "andere plannen" - in de tabellen opgenomen.

§ 2. Welke plannen op welke bedrijven ?

Alvorens de bedrijfsgrootte in beschouwing te nemen is het gewenst na te gaan of er verschil in plannen bestaat tussen de bedrijfstypen.

In tabel 9 op blz. 20 is daarvan een overzicht gegeven.

De voornaamste conclusies die aan deze tabel kunnen worden verbonden zijn dat:

- van de rundveebedrijven met mestvarkens er naar verhouding veel zijn die alleen de rundveehouderij willen gaan uitbreiden;
- er veel rundveehouderijbedrijven met fokzeugen en mestvarkens zijn die deze bedrijfsvorm in deze omvang willen continueren, zonder uitbreiding;
- van de rundveebedrijven met fokzeugen willen er velen het bedrijf uitbreiden, zowel de rundveehouderij als de fokzeugenstapel.

Voorts blijkt dat 10% van de "zuivere" rundveebedrijven wil gaan beginnen met veredelingsproductie.

Over het geheel genomen zijn bij de grotere bedrijven meer bedrijven met plannen tot vergroting van de veestapel dan bij de kleinere. Dit gaat vooral op wanneer de bedrijfsgrootte gemeten wordt aan de bedrijfsomvang in sbe (tabel 10 op blz. 22), waardoor ook rekening wordt gehouden met varkens, kippen, e.d.

Bij de kleinere bedrijven zijn er nogal veel (twee derdedeel) die toch geen plannen hebben het bedrijf in de naaste toekomst te vergroten. Deze zijn in feite bezig zich "af te schrijven", ook al blijft de veestapel voorlopig nog in dezelfde omvang bestaan.

In de meeste gevallen met plannen tot uitbreiden heeft het alleen uitbreiden van de rundveestapel de voorkeur. Dat is vooral het geval op de bedrijven vanaf 60 sbe of op bedrijven die minstens 10 ha cultuurgrond hebben. Bij de kleinere bedrijven spelen ook plannen met zowel rundvee als varkens een rol van betekenis.

Uit de basisgegevens kwam duidelijk naar voren dat de groep bedrijven van 10-20 ha de meest "turbulente" is: slechts 41% heeft geen plannen. Voor de bedrijven beneden 10 ha is dit 61% en boven de 20 ha 51%, dus duidelijk hoger dan de middengroep.

Tabel 10. Plannen en bedrijfsomvang (in sbe)

	Percentage van de bedrijfshoofden				
	zonder plannen	mèt plannen		an- be- drijs- hoofden	alle
		meer en meer ander vee	tot uitbreiding veestapel 1)		
Bedrijfsomvang:					
minder dan 60 sbe	66	30	12	12	6 4 100
60 - 99 sbe	49	46	8	32	6 5 100
100 sbe of meer	42	53	12	33	8 5 100
Alle bedrijven	49	46	11	29	6 5 100

1) Ander vee blijft gelijk.

2) Rundvee blijft gelijk.

Het maken van plannen hangt nauw samen met factoren als de gezins-situatie, de arbeidsbezetting en het al dan niet aanwezig zijn van een opvolger voor het bedrijf.

De samenhang met de arbeidsbezetting komt tot uiting in tabel 11 op blz. 24.

Van de eenmansbedrijven (al dan niet met meewerkende echtgenote) zijn er naar verhouding veel die geen plannen hebben. In deze groep zijn de meeste "uitdrijvers" te vinden, boeren die al wat ouder worden, geen behoefte hebben aan de meerdere zorgen die uitbreiding van het bedrijf met zich brengt, die genoeg nemen met het inkomen dat zij hebben en hun levensstandaard daarbij aanpassen.

Het is opmerkelijk dat van beide groepen de eenmansbedrijven een even groot percentage de rundveestapel wil gaan uitbreiden, maar dat bij de bedrijven waarop de vrouw meewerkt er aanzienlijk minder zijn die de overige veestapel eveneens wil vergroten. Deze groep streeft dus meer naar rundveehouderij.

De bedrijven met een "overig" type arbeidsbezetting, merendeels bedrijven met vreemde arbeidskrachten, zijn overwegend expansief (twee derdedeel) in de richting van de rundveehouderij. Dat is ook het geval bij de bedrijven waar meerdere mannelijke familieleden (broers e.d.) aanwezig zijn. Die hebben echter vooral plannen voor uitbreiding over de gehele linie.

Van de bedrijfshoofden met een meewerkende zoon of schoonzoon blijkt twee derdedeel plannen tot uitbreiding te hebben. Daarbij is meestal (behalve op 8% van de bedrijven) sprake van vergroting van de rundveestapel. Wanneer een meewerkende zoon of schoonzoon op het bedrijf aanwezig is, staat dus in de meeste gevallen uitbreiding op het programma. Daarom is het ook begrijpelijk dat - volgens de basisgegevens - 61% van de bedrijfshoofden met een opvolger plannen blijkt te hebben om de veestapel te vergroten. Daar staat tegenover dat van de landbouwers die 50 jaar of ouder zijn en geen opvolger hebben slechts 9% de rundvee- en 5% de overige veestapel wil gaan uitbreiden. In deze groep heeft 18% het voornemen de veestapel in te krimpen (tegen gemiddeld 6%).

De bedrijfshoofden die nog niet weten hoe de bedrijfsopvolging zal gaan hebben voor 75% geen enkel plan tot verandering. Van deze categorie is echter ruim 20% toch nog van plan de veestapel uit te breiden, met rundvee en/of met ander vee. Deze bedrijfshoofden zijn dus kennelijk van plan het bedrijf verder te ontwikkelen.

§ 3. Welke bedrijfshoofden hebben plannen?

Hiervoor bleek al dat er bij de oudere bedrijfshoofden nogal wat zijn die geen plannen tot uitbreiding van de veestapel hebben. In tabel 12 op blz. 25 is het verschil in plannen tussen de leeftijdsgroepen aangegeven.

24 Tabel 11. Plannen en arbeidsbezetting

	Percentage van de bedrijfshoofden					% per arb.bez. type
	zónder plannen	mèt plannen		an- dere plan- type		
		tot uitbreiding meer rundvee	veestapel 1)			
Arbeidsbezettingstype:						
bedrijfshoofd	56	42	13	21	8	2 (17)
bedrijfshoofd + echtgenote	55	40	7	27	6	5 (58)
bedrijfshoofd + zoon/schoonzoon	35	57	11	38	8	8 (9)
bedrijfshoofd + familie	34	62	31	27	4	4 (9)
overige typen	22	73	6	61	6	5 (7)
Alle bedrijven	49	46	11	29	6	5 100

1) Ander vee blijft gelijk.

2) Rundvee blijft gelijk.

Tabel 12. Plannen en de leeftijden van de bedrijfshoofden

	Percentage van de bedrijfshoofden					
	zónder plannen	mèt plannen tot uitbreiding meer rundvee	1) meer en	2) meer aan-	an- dere plan- nen	alle be- driifs- hoofden
Leeftijd bedrijfshoofden						
50 jaar en ouder	58	36	9	20	7	6 100
40 - 49 jaar	49	47	10	30	7	4 100
jonger dan 40 jaar	38	58	13	39	6	4 100
Alle bedrijfshoofden	49	46	11	29	6	5 100

1) Ander vee blijft gelijk.

2) Rundvee blijft gelijk.

Daaruit blijkt dat van de bedrijfshoofden van 50 jaar en ouder weliswaar inderdaad het hoogste percentage geen plannen tot veranderen heeft, maar dat in de leeftijdsgroep 40-49 jaar de helft geen plannen heeft. Ook bij de jongste categorie zijn er verscheidenen (38%) die geen plannen tot ontwikkeling van het bedrijf hebben.

Natuurlijk is het wel zo dat meer jongeren plannen tot uitbreiding van de veestapel hebben dan ouderen. Verhoudingsgewijs gaan de jongeren daarbij iets sterker in de richting van de rundveehouderij dan de ouderen.

De plannen van de boeren zijn mede afhankelijk van de gedachten die zij hebben over de toekomst van de landbouw. Degenen die deze toekomst niet al te gunstig zien (bijna een derde van de landbouwers) bleken veel minder plannen tot uitbreiding te hebben dan de "optimisten" (ruim een derde van de landbouwers), nl. 56% tegen 40% zonder plannen. De "optimisten" hebben zowel voor het rundvee als voor de andere vee-soorten - al dan niet gecombineerd - aanmerkelijk meer plannen tot uitbreiding dan de "pessimisten".

Anderzijds dient hierbij opgemerkt te worden dat toch ook nog 40% van degenen die wel perspectief zien voor de landbouw geen plannen heeft om de veehouderij uit te breiden.

§ 4. Het inkomen en de plannen

Het ligt voor de hand te veronderstellen dat de hoogte van het inkomen invloed heeft op het al dan niet maken van plannen tot uitbreiding van het bedrijf. Daarbij gaat het echter eerder om de vraag of de landbouwer dat inkomen voldoende vindt dan om de bedragen in gulden.

Dat in de beoordeling daarvan verschillen bestaan blijkt duidelijk uit tabel 13 op blz. 27. Daarin is de mening van de landbouwers gegeven over hun "fiscaal belastbaar inkomen" van de laatste jaren. Het "fiscaal inkomen" is weliswaar een gebrekkige maatstaf - verteerbaar inkomen zou beter zijn -, maar het is de enige maatstaf waarmee iedereen jaarlijks te maken krijgt. De meeste geënquêteerden bleken de hoogte daarvan te kennen of konden dit gegeven binnen enkele minuten op tafel brengen.

Bijna een vierde deel van de landbouwers die de afgelopen jaren gemiddeld meer dan 17 500 gulden aan "fiscaal inkomen" behaalden vond dit niet voldoende. Anderzijds vond ruim een derde van degenen die minder dan 12 500 gulden verdienden dit wel voldoende.

Indien er dan ook sprake kan zijn van invloed van het huidige inkomen op de plannen met het bedrijf, dan zal dit tot uiting moeten komen in een verschil tussen de groep die het inkomen voldoende en de groep die het onvoldoende vindt.

Uit tabel 14 op blz. 28, blijkt er wel enig verschil in het soort plannen voor te komen, maar zowel van degenen die menen voldoende, als van degenen die menen onvoldoende te verdienen, heeft de helft geen plannen

Tabel 13. De mening van de landbouwers over hun (fiscaal belastbaar) inkomen 1) in gulden x 1 000

	Perc. bedrijfshoofden naar mening per inkomensklasse van			Alle bedrijfshoofden
	< 12,5	12,5-17,5	≥ 17,5	
Mening over het inkomen:				
ruim voldoende	5	27	37	20
voldoende	30	35	41	35
onvoldoende	54	35	22	40
geen mening	11	3	-	5
Alle bedrijfshoofden	100	100	100	100
% bedrijfshoofden per inkomensklasse	(44)	(29)	(27)	(100)

1) Gemiddeld over de laatste 3 jaar.

tot uitbreiding van de veestapel.

Het enige duidelijke verschil tussen de twee groepen met plannen is, dat de groep die vindt voldoende te verdienen het vooral zoekt in uitbreiding van de rundveehouderij, terwijl de anderen behalve de rundveestapel ook de varkensstapel willen uitbreiden. Degenen met 'onvoldoende' inkomen willen verbetering zoeken door uitbreiding over de gehele lijn. Uit andere gegevens bleek dat dit vooral landbouwers zijn met lagere inkomens.

§ 5. Waar kunnen de meeste plannen worden verwacht?

Er bleek een duidelijk verschil in plannenactiviteit te bestaan bij verschillen in bedrijfsgrootte en verschillen in leeftijd. Anderzijds bleek de mening over het eigen inkomen geen enkel verband te houden met de mate waarin men uitbreidingsplannen heeft. De vraag rijst of er mogelijk verband bestaat tussen de werking van de verschillende factoren.

In het - zeer gedetailleerde - basismateriaal bleken wel verschillen voor te komen in plannenactiviteit tussen de groepen met verschillende mening over het inkomen. Zij bleken echter steeds toegeschreven te moeten worden of aan de factor leeftijd of aan de factor bedrijfsgrootte of aan beide factoren.

De mening over het inkomen geeft dus geen enkele aanwijzing over de te verwachten plannenactiviteit. Dit is wel het geval voor de factoren leeftijd en bedrijfsgrootte. Ook uit het gedetailleerde materiaal bleek - vrijwel onafhankelijk van elkaar - te gelden dat de jongeren "actiever" zijn dan de ouderen en degenen met grotere bedrijven "actiever" zijn dan de mensen met kleinere bedrijven.

Dit houdt in dat - naar verhouding - de jongere bedrijfshoofden op

Tabel 14. Plannen en de mening over het inkomen

	Percentage van de bedrijfshoofden						
	zonder plannen	mèt plannen		alle be- drijs- hoofden			
		totaal	meer en	meer en	2) dere an- plan- nen	an- dere plan- nen	
		meer rundvee	meer rundvee	1) veestapel	2) der vee		
Mening over inkomen:							
ruim voldoende	47	51	10	35	6	2	100
voldoende	50	43	5	31	7	7	100
onvoldoende	47	50	17	26	7	3	100
geen mening	57	38	8	25	5	5	100
Alle bedrijfshoofden	49	46	11	29	6	5	100

1) Ander vee blijft gelijk.

2) Rundvee blijft gelijk.

grotere bedrijven de meeste plannen tot uitbreiding van de veestapel hebben en anderzijds de oudere bedrijfshoofden op de kleinere bedrijven de minste.

Hierbij ligt het activiteitsniveau van de jongeren aanmerkelijk hoger dan bij de ouderen. Het gevolg daarvan is dat het verschil in activiteit tussen grote en kleine bedrijven bij de ouderen veel groter is dan bij de jongeren.

HOOFDSTUK IV

De veestapels na realisatie van de plannen

In het voorgaande hoofdstuk is steeds het bedrijf als geheel in de beschouwingen betrokken. In dit hoofdstuk wordt nagegaan hoeveel melkkoeien, mestvarkens, fokzeugen, mestkalveren, leghennen of slachtkuikens men van plan is te gaan houden.

§ 1. De melkveestapels

Al eerder bleek dat een aanzienlijk deel van de melkveehouders van plan is meer melkvee te gaan houden.

In tabel 15 is aangegeven wat voor veranderingen in de aantallen stuks melkvee daarvan het gevolg zullen zijn. Daarbij is in de eerste kolom het percentage bedrijven vermeld dat het aantal dieren niet wil veranderen. In de tweede kolom is vermeld welk percentage van de bedrijven in dezelfde aantalsklasse blijft. Het verschil tussen deze twee kolommen geeft aan hoeveel bedrijven slechts een geringe uitbreiding (in ieder geval minder dan 5 stuks) willen geven aan het aantal melkkoeien.

Tabel 15. Geplande veranderingen in het aantal melkkoeien

	Perc. bedr. dat het aant. melkk. niet verandert	Perc. bedr. dat bij de klasseindeling 1)			
		in dezelf- de klasse blijft	1 klasse op- schuift	meer dan 1 klasse opschuift	in een lagere klasse komt of niet bekend
Huidig aant. melkkoeien:					
1 - 9	75	86	11	3	-
10 - 14	63	70	20	9	1
15 - 19	57	65	23	11	1
20 - 24	48	63	19	17	4
25 - 29	44	44	26	27	3
30 en meer	41	44	28	25	3
Alle bedr.	56	63	21	14	2

1) Voor de berekening hiervan zijn de klassen boven 30 melkkoeien onderverdeeld in klassen opklimmend met 5 melkkoeien.

Uit dit overzicht blijkt dat onder de "kleine" melkveehouders er veel minder zijn met uitbreidingsplannen voor het melkvee dan bij degenen

die al meer melkvee houden. Bovendien is het zo, dat die "grotere" melkveehouders ook nog vaker plannen hebben tot grotere veranderingen.

De sterkste ontwikkeling van de melkveehouderij is dan ook te verwachten van en bij degenen die al een niet te klein aantal melkkoeien houden.

Wanneer deze plannen gerealiseerd zijn, zal de klassestructuur er ongeveer uitzien als opgenomen in tabel 16.

Tabel 16. De melkveestapel nu en na realisering van de plannen

	Perc. bedr. naar melkveestapel	
	nu	na realisatie
Aantal melkkoeien:		
1 - 9	10	9
10 - 19	47	37
20 - 29	32	31
30 - 39	9	14
40 - 49	2	6
50 en meer	0	3

Hoewel duidelijk sprake is van een komende schaalvergroting blijft voorshands een groot deel van de melkveestapels beneden de 20 melkkoeien.

§ 2. De mestvarkensstapels

Van de varkenshouders zijn er aanmerkelijk minder die het aantal mestvarkens willen vergroten dan er melkveehouders meer melkkoeien willen gaan houden.

Ter oriëntatie van de mate waarin mestvarkens worden gehouden kan worden opgemerkt dat niet minder dan 55% van de geënquêteerde bedrijfshoofden mestvarkens houdt. Een kwart deel van hen heeft er echter minder dan 50. In tabel 18 op blz. 32 zal de verdere verdeling daarvan worden gegeven, samen met de te verwachten omvang van de mestvarkensstapels als de plannen zijn gerealiseerd.

Eerst zullen we echter nagaan welke plannen bestaan ten aanzien van de mestvarkens. Daarvan is in tabel 17 op blz. een overzicht gegeven op dezelfde manier als in tabel 15 voor het melkvee is gebeurd.

Tabel 17. Geplande veranderingen in het aantal mestvarkens

	Perc. bedr. dat het aant. mestvar- kens niet verandert	Percentage bedrijven 1)				
		in de- zelfde klasse blijft	1 klas- se op- schuift	meer dan 1 klasse op- schuift	stopt met vark. mesten	aantal niet be- kend
Huidig aant. mestvarkens:						
1 - 49	69	81	7	7	-	5
50 - 99	78	86	8	4	2	-
100 - 149	67	75	-	19	6	-
150 - 199	100	100	-	-	-	-
200 en meer	94	94	-	-	6	-
geen	-	-	13	62	-	25
Alle bedrijven	76	80	5	10	2	3

1) Voor de berekening zijn de klassen boven 200 mestvarkens onderverdeeld in klassen opklimmend met 50 mestvarkens.

Het grootste deel van de varkensmesters is niet van plan het aantal varkens dat zij mesten te veranderen. Het is daarbij opvallend dat geen van de mesters met meer dan 200 mestvarkens van plan is er meer te gaan houden.

Enkele varkensmesters (2%) gaan de varkens wegdoen, maar daar staan vrijwel evenveel bedrijfshoofden zonder mestvarkens tegenover die daarmee willen gaan beginnen. De meesten daarvan (twee derdedeel) houden het echter op minder dan 150 mestvarkens, de anderen nemen er minstens 300.

Het resultaat van de te verwachten veranderingen - indien de plannen worden uitgevoerd - is af te lezen uit tabel 18.

Tabel 18. De mestvarkensstapels nu en na realisering van de plannen

Aantal mestvarkens:	Perc. bedr. naar mestvarkensstapels	
	nu	na realisatie
1 - 49	28	23
50 - 99	32	30
100 - 199	30	30
200 - 299	7	12
300 en meer	3	5

Verhoudingsgewijs zal het aantal bedrijven met meer dan 200 mestvarkens vrij sterk kunnen stijgen zonder dat er van veel verandering bij de kleinere varkensstapels sprake is.

Dit beeld van de te verwachten ontwikkelingen in de varkenshouderij - gelijk blijvend aantal varkensmesters en meer mestvarkens - sluit niet aan op de ontwikkeling zoals die in de afgelopen jaren, in Overijssel en alom in den lande, werd geconstateerd. Deze was tot dusver immers: wel meer mestvarkens, maar minder varkensmesters.

Het lijkt echter onjuist op basis van dit onderzoek aan te nemen dat er - in Overijssel - van een ombuiging van de ontwikkeling sprake is. Dit onderzoek heeft immers alleen betrekking op bedrijfshoofden beneden de 60 jaar en voor zover zij hun hoofdberoep in de landbouw hebben. Het is geenszins uitgesloten dat de "algemene" daling van het aantal varkensmesters plaatsheeft bij de niet-agrarische varkensmesters en de landbouwers van 60 jaar en ouder. Daarbij zou bedrijfsbeëindiging de belangrijkste oorzaak kunnen zijn.

Duidelijk is echter dat bij de, voor de toekomst belangrijkste, groep landbouwers geen vermindering van de belangstelling voor de varkensmesterij valt te bespeuren.

§ 3. De fokzeugenstapels

Bij de varkensfokkers leven meer plannen voor de toekomst dan bij de mesters. Er zijn zowel - naar verhouding - meer fokkers die de fokkerij willen uitbreiden als meer fokkers die deze produktietak willen afstoten. Dit blijkt uit het overzicht van tabel 19 op blz. dat is gebaseerd op de landbouwers die fokzeugen houden (47% van alle landbouwers) en degenen die van plan zijn daarmee te beginnen (ca. 1,5%).

De opzet is dezelfde als van de tabellen 15 en 17. Dit betekent onder meer dat voor de hoogste aantalklasse (meer dan 50 fokzeugen) in de 2e kolom, indien er geen verkleining plaatsheeft, alleen 100% kan staan. Uit de eerste kolom blijkt echter dat op 25% van deze bedrijven wel degelijk verandering van het aantal fokzeugen zal plaatshebben. Het betreft in alle gevallen uitbreiding.

De uitbreiding van de fokkerij zal over de gehele linie plaatshebben al ligt hier wel een sterk accent bij de fokkers met thans 20-29 fokzeugen.

Alle varkensfokkers die daarmee willen ophouden hebben minder dan 30 fokzeugen, de meesten 10-19 fokzeugen. Hoewel er enkele "nieuwe" varkensfokkers bijkomen zal het aantal varkensfokkers uit de geënquêteerde groep landbouwers verminderen met omstreeks 3%. Dit zal zeker niet betekenen dat er minder fokzeugen zullen komen, integendeel. Tabel 20 op blz. 34 laat daarover geen enkele twijfel bestaan.

Tabel 19. Geplande veranderingen in het aantal fokzeugen

	Perc.bedr. dat het aant. fokzeugen niet ver- andert	Percentage bedrijven 1)				
		in de- zelfde klasse blijft	1 klas- se op- schuift	meer dan 1e klasse op- schuift	stopt met vark. fokken	aantal dieren niet bekend
Huidig aant. fokzeugen:						
1 - 9	72	81	-	6	6	7
10 - 19	48	55	20	8	13	4
20 - 29	50	55	20	20	5	-
30 - 49	85	92	8	-	-	-
50 en meer	75	100	-	-	-	-
geen	-	-	-	50	-	50
Alle bedrijven	62	69	11	9	6	5

1) Voor de berekening is de klasse 30-49 fokzeugen onderverdeeld in de klassen 30-39 en 40-49 fokzeugen.

Tabel 20. De fokzeugenstapels nu en na realisering van de plannen

	Percentage bedrijven naar fokzeugenstapels	
	nu	na realisatie
Aantal fokzeugen:		
1 - 9	28	24
10 - 19	34	21
20 - 29	17	21
30 - 49	11	21
50 en meer	10	13

Daarbij is vooral de - te verwachten - sterke groei van het aantal bedrijven met 30-49 fokzeugen opmerkelijk.

§ 4. De bedrijven met pluimvee en mestkalveren

Het aantal bedrijven met leghennen, maar vooral ook slachtkuikens en mestkalveren is in Overijssel slechts beperkt. Het gevolg daarvan is dat in de steekproef van dit onderzoek (totaal 280 bedrijven) weinig bedrijven voorkomen met deze diersoorten. Het betreft 19 bedrijven met leghennen, 7 met slachtkuikens en 4 met mestkalveren. Het zal duidelijk zijn dat bij deze aantallen bedrijven slechts enkele globale opmerkingen mogelijk zijn.

Alleen bij de houders van slachtkuikens waren plannen tot uitbreiding

van het aantal dieren. Het betrof overigens een bedrijf dat al zeer veel dieren mest.

Bij de mesters van slachtkuikens en van mestkalveren bestaan (nog) geen plannen om daarmee op te houden in tegenstelling tot de leghennen-sector. Ongeveer een zesde deel van de pluimveehouders wil nl. de leghennen opruimen. Hier staat tegenover dat er toch ook weer enkele landbouwers zijn die met leghennen willen beginnen, deels op kleine en deels op grote schaal. Dit is eveneens het geval bij de slachtkuikens, maar dan alleen op grote schaal.

Globaal gezien is er - afgaande op de plannen van de landbouwers - weinig verandering bij de mestkalveren, enige uitbreiding bij de slachtkuikens en enige inkrimping bij de leghennen te verwachten, zowel naar aantal bedrijven als naar aantal dieren.

Er zijn dus verscheidene landbouwers die met een voor hen nieuwe tak van veehouderij willen beginnen. Het betreft de varkens- en de kippenhouderij. Uit het verdere onderzoekmateriaal blijkt dat hierbij zowel bedrijfshoofden met grote als met kleine bedrijven zijn, zowel met hoge als met lage inkomens. De meesten van hen zijn tussen de 50 en 60 jaar.

Bij alle overeenkomsten valt één opmerkelijk feit te constateren:

- kleine bedrijven nemen er vrijwel steeds een tak van kleine omvang bij;
- grote bedrijven nemen er vrijwel steeds een tak van grote omvang bij.

Dit voert tot de conclusie dat ook deze ontwikkeling zal leiden tot een verdere vergroting van het verschil tussen "groot" en "klein".

De noodzakelijk geachte omvang van de veestapels

Bij de enquête is gevraagd naar de huidige omvang van de veestapel en naar de plannen daarmee. Nu zou het mogelijk zijn deze gegevens te vergelijken met modellen die aangeven wat de optimale omvang van de verschillende produktietakken op die bedrijven zou zijn.

Bij dit onderzoek is daarentegen getracht een indruk te krijgen van de opvattingen van de boeren zelf, van hun eigen mening over hun eigen bedrijf en de voor hen geldende omstandigheden.

Daarom is aan alle geënquêteerden gevraagd hoeveel melkkoeien, mestvarkens, fokzeugen, leghennen, slachtkuikens en/of mestkalveren zij (eigenlijk) zouden moeten houden wil er - naar hun mening - een goede bedrijfsvoering mogelijk kunnen zijn. Daarbij is nadrukkelijk gevraagd naar hun eigen mening en voor de situatie waarin zij zelf verkeren.

Onder een goede bedrijfsvoering werd daarbij verstaan: een bedrijfsvoering die een zo gunstig mogelijk financieel resultaat oplevert bij een 'normale' belasting van het bedrijfshoofd en eventuele andere arbeidskrachten.

Over de leghennen, slachtkuikens en mestkalveren werden te weinig gegevens verkregen voor een verantwoorde interpretatie. Het aspect van het "noodzakelijk geachte" aantal dieren zal dan ook alleen voor de melkvee- en de varkensstapel worden behandeld.

§ 1. Het aantal melkkoeien

Bij de enquête bleken er vooral onder de boeren met betrekkelijk weinig melkvee nogal wat te zijn die het antwoord op deze vraag schuldig bleven. Het betrof ongeveer 10% van alle bedrijfshoofden, maar bij degenen met minder dan 10 melkkoeien was dat 29%. In tabel 21 op blz. is aangegeven hoeveel melkkoeien de veehouders menen te moeten houden wil een goede bedrijfsvoering mogelijk zijn. Daarbij is dit "noodzakelijk geachte" aantal uitgezet tegen het aantal dat zij nu hebben.

Van alle veehouders is 41% van mening dat het aantal melkkoeien dat zij nu hebben voldoende is voor een goede bedrijfsvoering. De helft van de melkveehouders is echter van mening dat het huidige aantal stuks melkvee te klein is.

Het valt op dat de "kleine" en "grote" melkveehouders vanuit hun eigen huidige positie (aantal melkkoeien), globaal genomen, vrijwel even ver vooruit zien. Dat resulteert natuurlijk wel in het ten minste handhaven van de verschillen.

De -wat onregelmatig - stijgende percentages in de diagonalen van de tabel van links boven naar rechts onder wijzen er echter toch wel op dat

Tabel 21. Het huidige en "noodzakelijk geachte" aantal melkkoeien

	Perc. bedr. naar het "noodzakelijk geachte" aantal melkkoeien						50 en niet meer bekend
	1-9	10-19	20-29	30-39	40-49		
Huidig aantal melkkoeien							
1 - 9	29	21	21	.	.	.	29
10 - 19	.	44	36	9	1	.	10
20 - 29	.	.	52	32	12	.	4
30 - 39	.	.	.	37	42	17	4
40 - 49	.	.	.	.	50	50	.
50 en meer	.	.	.	.	.	100	.
Alle bedrijven	3	23	35	17	9	3	10
Huidige % verdeling van de bedrijven							
	10	47	32	9	2	0	

de "grotere" veehouders op wat grotere schaal denken over het gewenste aantal melkkoeien dan de "kleinere" melkveehouders.

Hoe is de situatie wanneer de uitbreidingsplannen gerealiseerd zullen zijn? Zullen alle bedrijven dan het aantal melkkoeien hebben dat zij zelf nodig achten voor een goede bedrijfsvoering?

In tabel 22 op blz. 38 is een overzicht gegeven van de te verwachten situatie. Daarbij is aangegeven welk deel van de bedrijven het gewenste aantal bereikt zal hebben en hoever de andere bedrijven daar nog vanaf zullen zijn. Daarbij is nog onderscheid gemaakt voor de bedrijven die van plan zijn meer melkkoeien te gaan houden en de bedrijven waarop daartoe geen plannen bestaan.

Na realisering van de plannen zal de veestapel op een aanzienlijk groter deel van de bedrijven tenminste overeenkomen met de door de bedrijfshoofden zelf noodzakelijk genoemde omvang. Hier zijn vooral veel bedrijven die niet zo ver (1-4 melkkoeien) van het gewenste aantal af waren. Van de bedrijven die zo'n 5-15 koeien van het gewenste aantal afzitten zal na realisering van de plannen toch nog meer dan de helft niet het noodzakelijk geachte aantal bereikt hebben en daar zelfs nog vrij ver vanaf zijn. Daarbij zijn naar verhouding juist veel bedrijven die wel een flink eind van het gewenste aantal verwijderd zijn maar waar geen plannen zijn om daar wat aan te veranderen. Zo blijft de melkveestapel dan ook op een derde deel van de bedrijven waar geen plannen tot uitbreiding van de melkveestapel bestaan, beneden de door henzelf genoemde noodzakelijke omvang.

Tabel 22. Huidig, toekomstig en noodzakelijk geacht aantal melkkoeien 1)

Vergeleken met	Perc. bedr. waarop het aant. melkk. volgens de veehouder voor een goede bedr. voering			
	voldoende is	.....melk. te klein is		
		1-4	5-9	10 of meer
Huidig aantal melkkoeien	41	24	20	15
Geplande aant. melk. op:				
alle bedrijven	72	9	11	8
bedr. die aantal niet veranderen	65	9	17	9
bedr. die aantal melkkoeien uitbreiden	83	8	3	6

1) Alleen voor zover bekend.

Bij de groep veehouders die wel uitbreidingsplannen hebben zal de situatie aanmerkelijk gunstiger komen te liggen. Desondanks zal - met de bestaande plannen - toch nog 17% van hen niet het door hen noodzakelijk geachte aantal melkkoeien bereiken.

In hoofdstuk VI zal worden uiteengezet welke oorzaken hieraan ten grondslag liggen.

§ 2. Het aantal mestvarkens dat de varkenshouders nodig achten

Het antwoord op de vraag "hoeveel mestvarkens hebben de varkenshouders en hoeveel zouden dat er volgens hen moeten zijn (voor een goede bedrijfsvoering)" is af te lezen uit tabel 23 op blz. 39. Evenals bij de melkveehouders hebben er verscheidenen geen antwoord op het laatste deel van de vraag. Zij zijn over alle grootteklassen verdeeld, al zijn ook bij deze groep veehouders de meeste open gebleven vragen te vinden bij de groep met het kleinste aantal dieren.

Een belangrijk deel (een derdedeel) van de mestvarkenshouderij is van mening dat zij voor een goede bedrijfsvoering meer varkens moeten opleggen dan zij nu doen. Dit besef komt zoals uit tabel 23 blijkt zowel bij de veehouders met veel als met weinig mestvarkens voor.

Bij vergelijking met de overeenkomstige situatie in de melkveehouderij blijkt een groter deel van de mestvarkenshouders te menen nu al voldoende dieren te houden voor een goede bedrijfsvoering. Bovendien zijn de verschillen tussen "grote" en "kleine" mestvarkenshouders kleiner dan bij de melkveehouders.

Tabel 23. Het huidige en "nodig geachte" aantal mestvarkens

	Perc. bedrijven naar het "nodig geachte" aantal mestvarkens				
	1-99	100-199	200-299	300 en meer	niet bekend
Huidig aantal mestvarkens					
1 - 99	56	12	12	1	19
100 - 199	.	69	11	11	9
200 - 299	.	6	66	17	11
300 en meer	.	.	.	88	12
Alle bedrijven	30	28	18	12	14
Huidige % verdeling van de bedrijven	60	30	7	3	-

In tabel 24 is aangegeven hoever men van het noodzakelijk geachte aantal verwijderd is en wat deze afstand wordt na realisering van de bestaande plannen. Bij dit overzicht zijn de bedrijven "zonder antwoord" buiten beschouwing gebleven.

Tabel 24. Huidig, toekomstig en noodzakelijk geacht aantal mestvarkens 1)

Vergeleken met	Perc. bedr. waarop het aant. mestv. volgens de veehouder voor een goede bedr.voering	..... mestvarkens te klein is		
		vol- doen- de is	.....	
			1-99	100-199
Huidig aantal mestvarkens	65	17	15	3
Geplande aantal mestv. op:				
alle bedrijven	73	15	11	1
bedr. die aantal niet willen veranderen	76	13	11	.
bedr. die aantal wil vergroten	59	23	12	6

1) Alleen: voor zover bekend.

Na realisering van de plannen zal het percentage van de bedrijven met "voldoende" mestvarkens op hetzelfde niveau komen te liggen als bij het melkvee. De bij de mestvarkens geplande ontwikkeling is dan ook aanzienlijk beperkter dan bij de melkveehouderij.

Het is opvallend dat juist van de bedrijven die het aantal varkens gaan vergroten een groter deel beneden het gewenste aantal zal blijven. Die bedrijven gaan dus wel uitbreiden maar in onvoldoende mate. Evenals voor de melkveehouderij zal aan de oorzaken hiervan bij de varkensmesterij aandacht worden geschonken in het volgende hoofdstuk.

§ 3. Het aantal fokzeugen dat de houders van fokzeugen nodig achten

Van de varkensfokkers bleef een nog weer groter deel het antwoord schuldig op de vraag naar het noodzakelijk geachte aantal fokzeugen voor een goede bedrijfsvoering. Dit was vooral het geval bij degenen met weinig fokzeugen zoals ook blijkt uit tabel 25. Dat neemt niet weg dat ook van de varkenshouders met weinig fokzeugen er verscheidenen te kennen gaven dat een aanzienlijk grotere fokzeugenstapel nodig zou zijn voor een goede bedrijfsvoering. Evenals bij de varkensmesters bestaan er vrij grote verschillen ten aanzien van de noodzakelijk geachte omvang, ook bij mensen met nu gelijke aantallen dieren.

Tabel 25. Het huidige en "noodzakelijk geachte" aantal fokzeugen

	Perc.bedr. naar het "noodzakelijk geachte" aantal fokzeugen					
	1-9	10-19	20-29	30-49	50 en meer	niet bekend
Huidig aantal fokzeugen						
1 - 9	32	7	14	8	4	35
10 - 19	.	52	24	6	3	15
20 - 29	.	.	42	32	5	21
30 - 49	.	.	.	77	23	-
50 en meer	.	.	.	.	92	8
Alle bedrijven	9	18	19	20	16	18
Huidige % verdeling v.d. bedrijven	28	34	17	11	10	-

Dit resulteerde in een vrij vlakke opbouw van de gewenste aantallen met alleen in de klassen 10-19 en 20-29 fokzeugen enige verdichting. Dit in tegenstelling tot de andere behandelde diersoorten waar meer uitgesproken "toppen" bleken te bestaan.

In tabel 26 op blz. 41 is vervolgens nagegaan in hoeverre de situatie na realisering van de plannen overeenkomt met de "noodzakelijk geachte" aantallen fokzeugen. Bij de fokzeugen wijkt de groep met plannen

Tabel 26. Huidig, toekomstig en noodzakelijk geachte aantal fokzeugen 1)

	Perc. bedr. naar aant. fokzeugen 1)	
	nu	gepland
Bedrijven, waarop volgens het bedrijfshoofd het aantal fokzeugen:		
voldoende is	62	79
1 - 10 te klein is	20	12
10 - 19 te klein is	11	6
20 of meer te klein is	7	3

1) Alleen: voor zover bekend.

tot vergroting van het aantal na de realisering daarvan nauwelijks af van de groep die het aantal gelijk wil houden. Daarom zijn deze groepen in de tabel afzonderlijk opgenomen.

Ook bij de varkensfokkers zijn er dus nog verscheidenen die na realisering van de plannen beneden het door henzelf noodzakelijk geachte aantal fokzeugen blijven. Over het geheel genomen zullen er echter meer het noodzakelijk geachte aantal hebben. Bovendien zullen degenen die dit (nog) niet bereiken daar naar verhouding minder ver vanaf zijn dan de varkensmesters en de melkveehouders.

HOOFDSTUK VI

Redenen waarom ook in de toekomst de veestapel beneden de noodzakelijk geachte omvang zal blijven

In het voorgaande hoofdstuk werd al verwezen naar dit hoofdstuk voor de verklaring van het feit dat vele veehouders (ook) in de komende tijd toch minder vee zullen houden dan zijzelf voor een goede bedrijfsvoering noodzakelijk achten. Voor een algemeen overzicht zijn in de eerste paragraaf de verschillende redenen van de melkvee-, mestvarkens- en fokzeugenhouders samengebracht. In de daaropvolgende paragrafen wordt wat dieper ingegaan op de situatie voor de drie groepen veehouders afzonderlijk.

§ 1. De redenen waarom minder vee dan nodig is

Aan alle veehouders die minder melkkoeien, mestvarkens of fokzeugen zullen houden dan zijzelf noodzakelijk achten, is gevraagd waarom zij niet meer vee gaan houden. De antwoorden daarop zijn in een 7-tal groepen samengevat. Iedere veehouder kan ook meer dan één reden aanvoeren. Zo gaf van de melkveehouders 29% meer dan één reden aan en van de varkensmesters en -fokkers respectievelijk 41% en 44%. Slechts enkelen daarvan gaven méér dan 2 redenen op.

De in tabellen en tekst genoemde getallen zijn de percentages van de betreffende groepen die een bepaalde reden noemden. Dit is in tabel 27 op blz. gedaan voor elk van de drie groepen veehouders. Hierbij kan nog worden vermeld dat slechts 1% van alle betrokken veehouders het antwoord op de vraag is schuldig gebleven.

Deze gegevens hebben dus alleen betrekking op die veehouders die minder vee zullen houden dan zijzelf gewent achten. Het betreft 28% van de melkveehouders, 27% van de varkensmesters en 21% van de varkensfokkers en dan voor zover zij nog geen 60 jaar zijn. Dit laatste is met nadruk vermeld omdat dit de verklaring is voor het betrekkelijk gering aantal keren dat "geen opvolger" als reden is genoemd. Die reden zal zonder twijfel bij de bedrijfshoofden boven de 60 jaar heel wat vaker voorkomen.

Een beperkt aantal veehouders gaf te kennen ook wel met iets minder tevreden te zijn. Zij waren over het algemeen wat ouder en combineerden deze reden veelal met bezwaren tegen de hoeveelheid meer-arbeid dan een (verdere) uitbreiding zou opleveren.

Slechts enkelen motiveerden hun terughoudendheid ten aanzien van uitbreiding uit onzekerheid over de toekomst van de landbouw. Het betrof uitsluitend oudere bedrijfshoofden met vrij weinig dieren van de desbetreffende veesoort.

Tabel 27. Redenen waarom de omvang van de veestapel beneden de noodzakelijk geachte omvang blijft

	Percentages van de bedrijfshoofden die minder vee zullen houden dan zijzelf noodzakelijk achten en die een bepaalde reden noemden		
	Melkvee- houders	Varkens- mesters	Varkens- fokkers
Redenen:			
"toch geen opvolger"	5	6	8
"ook tevreden met iets minder"	8	3	4
onzeker over de toekomst van de landbouw	3	3	4
redenen van financiële aard	34	69	48
bezwaren t.a.v. de arbeid	21	43	48
beperkingen door bedrijfsomstandigheden	60	9	16
overige redenen	7	14	20

De andere redenen zijn voor veel meer veehouders de belemmerende factor of factoren om tot een betere bedrijfsvoering te kunnen komen.

Bij de melkveehouderij blijkt het zwaarste accent te liggen op de "bedrijfsomstandigheden", met als tweede "financiële aspecten". Bij de varkensmesterij komen de "financiële aspecten" juist op de eerste plaats, op enige afstand gevolgd door de factor "arbeid". Deze twee factoren wegen bij de varkensfokkerij even zwaar.

Van de 4 groepen van redenen die het meest werden genoemd volgt nu een overzicht van de samenstelling daarvan. Daarbij is per groep de meest aangevoerde reden voorop gesteld.

Redenen van financiële aard:

- (te) hoge investering;
- geringe rentabiliteit van de extra investering;
- hoge rente op te lenen geld;
- risico weegt zwaarder, naarmate de lasten zwaarder worden.

Bezwaren t.a.v. de arbeid:

- kan het werk nu al niet meer aan;
- arbeidsorganisatie wordt dan nog moeilijker;
- past liever geleidelijk aan;
- gezondheid laat het niet toe.

Beperkingen door bedrijfsomstandigheden:

- geen grond te krijgen voor uitbreiding;
- is pachtbedrijf;
- bedrijf is slecht verkaveld;

- planologische voorschriften leggen beperkingen op.

Overige redenen:

- opvolging onzeker;
- heeft nevenberoep;
- pas bedrijf overgenomen;
- deel van grond overstroomt regelmatig;
- handelt liever;
- dan te veel belasting betalen.

Ook in de samenstelling van deze groepen is verschil tussen de melkvee- en de varkenshouders.

De beperking "bedrijfsomstandigheden" is voor de varkenshouderij (in z'n geheel) van ondergeschikte betekenis. Voor de melkveehouderij echter een bijna allesoverheersende factor. Hierbij is vooral de belemmering "geen grond beschikbaar voor uitbreiding" van grote betekenis. Deze is zo groot, dat 43% van de melkveehouders die het gewenste aantal melkkoeien niet kunnen bereiken, dit toeschrijven aan de factor "te weinig grond". Bij de varkenshouderij speelt deze uiteraard nauwelijks een rol. Wel echter de factor "pachtbedrijf". De belangrijkste van de "bedrijfsomstandigheden" voor de varkenshouderij bleek echter de beperking door planologische voorschriften (6% van de betrokken varkenshouders). Het betrof echter toch ook nog 4% van de hier beschouwde melkveeouders. Een slechte verkaveling bleek voor 8% van de melkveeouders er de oorzaak van te zijn dat zij hun veestapel niet tot het gewenste aantal kunnen uitbreiden.

Redenen van financiële aard hebben vooral bij de varkensmesterij onvoldoende uitbreiding tot gevolg. De helft van deze financiële redenen heeft betrekking op (te) hoge investeringen. Dat geldt dus voor een derde deel van alle varkensmesters die beneden het door hen noodzakelijk genoemde aantal blijven. Vrijwel evenveel van hen zien niet zozeer op tegen de investering zelf, maar zijn van mening dat de rentabiliteit van deze extra investering te gering is. Hoewel deze laatste redenen ook door de varkensfokkers worden aangevoerd is in de sector vooral de noodzakelijke hoge investering een rem. Ditzelfde geldt ook voor de melkveehouderij. Ook daar is men aanmerkelijk minder "bezorgd" over een eventuele te geringe rentabiliteit van de investeringen.

Hoewel de factor "risico" door enkelen is genoemd blijkt deze slechts een zeer ondergeschikte rol te spelen.

Bezwaren ten aanzien van de arbeid zijn tweemaal zo vaak genoemd door de varkenshouders als door de melkveeouders. Daarbij gaat het niet alleen om de totale hoeveelheid werk die men er nog bij zou krijgen, maar evenzeer om het feit dat de arbeidsorganisatie er moeilijker door zou worden. In de melkveehouderij weegt dat aspect niet zo zwaar, daar zijn het eerder nog gezondheidsredenen.

§ 2. De redenen van de melkveehouders

Het is waarschijnlijk dat jonge bedrijfshoofden - althans voor een deel - andere redenen aanvoeren dan ouderen. Voor grote bedrijven kunnen de problemen weer anders liggen dan voor de kleinere. De vraag is nu in hoeverre bestaan er in dat opzicht verschillen tussen de melkveehouders. Deze vraag heeft twee kanten. Enerzijds kan worden uitgegaan van een bepaalde reden (bijvoorbeeld: van financiële aard), waarna wordt bezien door welke boeren en op welke bedrijven deze reden vaak of weinig genoemd is. Anderzijds kan men uitgaan van een bepaalde groep boeren (bijvoorbeeld: de jonge boeren) of bedrijven en dan nagaan welke redenen in deze groep van belang zijn en welke niet.

In het volgende schema is uitgegaan van de drie, door de melkveehouders meest genoemde groepen van redenen en bezwaren, die hun beletten het door henzelf noodzakelijk geachte aantal melkkoeien te gaan houden. Daarbij zijn als kenmerken genomen: leeftijd, bedrijfsomvang, de plannen met de melkveehouderij en het toekomstige aantal melkkoeien.

Factor	Redenen van financiële aard:	Redenen i.v.m. de arbeid:	Redenen i.v.m. bedrijfsomstandigheden:
Leeftijd	meer ouderen dan jongeren	vrijwel geen jongeren	alle leeftijden maar vooral 40-49 jarigen
Bedrijfsomvang	weinig met een klein bedrijf	voor 2/3 deel met bedr. van 60-100 sbe	alle bedrijfs-grootten
Plannen	1/4 deel gaat uitbreiden	1/3 deel gaat uitbreiden	1/3 deel gaat uitbreiden
Toekomstige aantal melkkoeien	bij alle redenen zal 60% van de betrokken veehouders minder dan 20 melkkoeien houden.		

Uit het schema blijkt duidelijk dat vooral de leeftijd maar daarnaast ook de bedrijfsomvang verschillen te zien geeft bij de samenstelling van de groep bedrijfshoofden die een bepaalde reden hebben genoemd.

Van alle redenen blijkt een even groot deel (60%) voor te komen bij de veehouders die minder dan 20 melkkoeien zullen houden. Er is dus een relatieve verdichting aangetroffen bij die groep bedrijven.

Dit is ook het geval bij de bedrijfshoofden die geen plannen hebben tot uitbreiding van de melkveestapel. Het merendeel (2/3 tot 3/4) van de verschillende redenen is bij deze categorie landbouwers aangetroffen. De financiële redenen lijken nog een extra negatief effect te hebben gehad op het maken van uitbreidingsplannen.

Dat blijkt ook wanneer wordt nagegaan welke redenen door de verschillende categorieën bedrijfshoofden worden aangevoerd.

Leeftijd

Jongeren noemen overwegend (ruim 3/4) bedrijfsomstandigheden, vrijwel nooit arbeid en voor een derde deel financiële redenen. Ook bij 40-49 jarigen worden bedrijfsomstandigheden het meest (door 2/3 deel) genoemd. Bij de ouderen zijn het vooral financiële redenen en bedrijfsomstandigheden, terwijl een vierde van hen arbeid noemt.

Bedrijfsomvang

Bij de kleine en midden-bedrijven komen de bedrijfsomstandigheden op de eerste plaats (ca. 60%) gevolgd door de financiële redenen met circa 30%. Bij de midden-bedrijven ligt het motief arbeid op hetzelfde niveau als het financiële. Bij kleine en grote bedrijven speelt arbeid een veel geringere rol.

Bij de grote bedrijven zijn de financiële redenen even vaak de belemmerende factor als de bedrijfsomstandigheden (beide genoemd door de helft der betrokkenen).

Plannen

De melkveehouders die gaan uitbreiden (ook al is dat niet ver genoeg) geven voor bijna drie vierde deel als reden op: bedrijfsomstandigheden. Financiën en arbeid zijn in veel minder gevallen genoemd.

Ook van degenen die niet gaan uitbreiden gaven velen (ruim de helft) als reden daarvoor bedrijfsomstandigheden op. Een aanzienlijk deel van hen (40%) gaf echter te kennen dat financiële problemen daarvan de oorzaak waren.

Toekomstig aantal melkkoeien

Er blijkt hoegenaamd geen verschil in de verdeling van de redenen te bestaan of men nu meer of minder dan 20 melkkoeien zal gaan houden.

Hoogstens kan men zeggen dat van degenen met grotere melkveestapels in de toekomst er iets meer de bedrijfsomstandigheden als beperkende oorzaak aanwezen.

§ 3. De redenen van de varkensmesters

Bij de varkensmesters zijn redenen van financiële aard en bezwaren ten aanzien van de arbeid verreweg de meest genoemde redenen. In het volgende schema wordt een overzicht gegeven van de samenstelling van de groepen waar deze redenen werden genoemd.

Factor	Redenen van financiële aard	Redenen i.v.m. de arbeid
Leeftijd:	meer ouderen dan jongeren	vooral velen van 40-49 jaar
Bedrijfsomvang:	weinig met een klein bedrijf	vrijwel geen met klein bedrijf
Plannen	1/4 deel gaat uitbreiden	1/5 deel gaat uitbreiden
Toekomstig aantal mestvarkens	grootste deel (71%) < 100 mestvarkens	grootste deel (67%) < 100 mestvarkens

De verschillen in de verdeling van de "financiële" redenen komen grotendeels overeen met die bij de melkveehouders. Dit is niet het geval bij de reden "arbeid". Hier ligt het accent bij de varkensmesters meer op de categorie van 40-49 jaar, terwijl er duidelijk minder gaan uitbreiden dan van degenen met bezwaren van financiële aard.

Vervolgens zal voor de verschillende categorieën bedrijfshoofden en bedrijven worden nagegaan welke redenen vooral door hen werden aangevoerd. Hierbij dient te worden opgemerkt dat de "financiële redenen" dermate vaak zijn genoemd, dat zij bij de behandeling vrijwel steeds wel als "belangrijkste reden" te voorschijn moeten komen.

Leeftijd

In alle leeftijdsgroepen behoort de financiële reden tot de belangrijkste. Alleen bij de 40-49 jarigen wordt deze geëvenaard door de reden "arbeid" (2/3 deel der bedrijfshoofden). In de andere leeftijdsgroepen werd de reden "arbeid" slechts door ruim een vierde deel genoemd. Bij de ouderen spelen redenen als "geen opvolger" en "tevreden met inkomen" nog een rol, maar bij de jongeren overheerste "financiën" (met 85%) zeer sterk.

Bedrijfsomvang

Ook in alle grootteklassen waren "financiële redenen" steeds de meest genoemde. Bij de minder kleine en grotere bedrijven was op de helft van de bedrijven de factor "arbeid" beperkend. Dit was niet het geval op de kleinste bedrijven. Daar waren het - naast de financiële redenen - meer factoren als "geen opvolger" en "bedrijfsomstandigheden".

Plannen

Wel of geen plannen tot uitbreiding, in beide gevallen geven 3 van de 4 varkensmesters als oorzaak van het te gering toekomstig aantal mestvarkens financiële redenen op. Een aanzienlijk deel gaf ook "arbeid" als beperkende oorzaak op. Bij degenen zonder plannen was dat de helft, bij de anderen 38%.

Toekomstig aantal mestvarkens

Van de mesters die minder dan 100 mestvarkens zullen (gaan) houden hebben er meer (3/4 deel) financiële redenen als belemmering voor een beter aantal genoemd dan van de anderen (de helft). Zij gaven ook vaker de "arbeid" als beperkende factor op.

De bedrijfshoofden met in de toekomst meer dan 100 mestvarkens noemen daarentegen meer redenen van andere aard zoals "bedrijfsomstandigheden", waaronder "planologische bepalingen".

§ 4. De redenen van de varkensfokkers

Door de bedrijfshoofden die fokzeugen houden zijn behalve financiële redenen en motieven t.a.v. de arbeid ook nogal eens andere redenen aangevoerd. Daarom zullen bij deze varkenshouders ook de "bedrijfsomstandigheden" en de groep "overige redenen" in het overzicht worden betrokken. Zij worden daartoe samengevat onder het hoofd "andere redenen". Doordat de bedrijfshoofden uit deze categorie varkenshouders wat ongelijk verdeeld zijn over de toegepaste klasse-indelingen is de interpretatie iets uitgebreider dan bij de melkveehouders en de varkensmesters. Vooral bedrijfshoofden van 50 jaar en ouder, bedrijven van 60-100 sbe en bedrijfshoofden die niet gaan uitbreiden zijn sterk vertegenwoordigd (de helft of meer).

Factor	Redenen van financiële aard	Redenen i.v.m. de arbeid	Andere redenen
Leeftijd:	groep $\geq$ 50 jr even vaak als de groepen < 50 jr samen	zelfde als bij fin. redenen maar minder jongeren en iets meer van 40-49 jaar	weinig jongeren: 78% is 40 jaar of ouder
Bedrijfsomvang:	meer dan de helft (54%) met bedrijven van 60-100 sbe. Van rest meer kleine dan grote bedr.	ruim de helft (58%) met "mid-den bedrijven" Rest meer grote bedrijven	evenveel grote als kleine bedrijven maar meer dan de helft (56%) uit midden-groep
Plannen:	meer dan de helft (58%) gaat aantal fokz. niet uitbreiden	overw. bedr. hoofden (75%) die aant. niet gaan vergr.	alleen bedrijfshoofden die niet gaan uitbreiden
Toekomstig aantal fokzeugen	ruim de helft (54%) zal minder dan 20 fokzeugen (gaan) houden	de meesten (2/3d.) zullen minstens 20 fokzeugen (gaan) houden	ruim de helft (56%) zal minstens 20 fokzeugen (gaan) houden

De vrij uitgebreide tekst in het schema maakt verder commentaar overbodig zodat thans aan de orde komt welke redenen en vooral in welke mate de verschillende redenen worden aangevoerd door bedrijfshoofden in de verschillende categorieën.

Leeftijd

In alle leeftijdsgroepen is ongeveer even vaak (door omstreeks de helft van de bedrijfshoofden) "financiën" als "arbeid" aangevoerd als reden dat zij beneden het door hen gewenste aantal fokzeugen zullen blijven. Alleen de jongeren noemden "arbeid" wat minder vaak. Alle groepen noemden ook nogal eens "andere redenen", nl. ca. een derde deel van de bedrijfshoofden. Bij de midden-groep kwam dit nog iets vaker voor. Dat betrof dan meestal "bedrijfsomstandigheden".

Bedrijfsomvang

Bedrijfshoofden met kleine bedrijven noemden overwegend (twee derde deel) financiële redenen als beperkende factor. Van de grote bedrijven bleek 80% de arbeid als belangrijkste belemmering te ervaren hoewel toch ook 40% van degenen met grote bedrijven financiële hindernissen noemden. De andere redenen kwamen bij alle groepen naar verhouding ongeveer even vaak (1/3 tot 1/4 deel) voor.

Plannen

De varkenshouders die meer (maar nog niet genoeg) fokzeugen gaan houden geven voor 83% te kennen dat redenen van financiële aard hen van verdere uitbreiding afhouden. Bij degenen die niet gaan uitbreiden was dit de helft. Ongeacht de plannen blijkt de helft van de bedrijfshoofden de arbeid een beperkende factor te vinden. Overigens noemt de helft van degenen die niet gaan uitbreiden nog "andere redenen", ten dele in verband met bedrijfsomstandigheden. Bij de bedrijfshoofden die gaan uitbreiden komen die niet voor.

Toekomstig aantal fokzeugen

Bij de grotere fokzeugenstapels meent ruim de helft (53%) van de bedrijfshoofden dat de "arbeid" de beperkende factor is. De financiële redenen vormen voor 40% van hen een probleem. Bij de kleinere fokzeugenstapels verhinderen vooral financiële redenen (64%) een (verdere) uitbreiding. "Arbeid" en "andere redenen" worden door deze categorie bedrijfshoofden even vaak genoemd. Het betreft een derde deel van de bedrijfshoofden die minder dan 20 fokzeugen zullen houden.

HOOFDSTUK VII

Samenvatting

Het onderzoek

Het onderzoek heeft betrekking op de gedachten en plannen van de landbouwers onder de zestig jaar in het zandgebied van Overijssel ten aanzien van de veehouderij.

De gegevens werden verzameld via een mondelinge enquête onder 280 landbouwers beneden de 60 jaar, verspreid over 7 keuzegemeenten in Salland en Twente. Zij vormen een aselechte steekproef uit de desbetreffende groep bedrijfshoofden.

Bij de analyse bleek dat er - ten aanzien van het onderwerp van studie - geen verschillen van betekenis waren tussen Salland en Twente.

De leeftijdsverdeling van de bedrijfshoofden is vrij regelmatig. Zij hebben overwegend (66%) bedrijven van minder dan 15 ha en houden praktisch allen (99%) melkvee (tabel 1).

De oppervlakte van het bedrijf

De helft van de landbouwers vindt de oppervlakte van hun bedrijf te klein. Vooral degenen met kleinere bedrijven zijn die mening toegedaan, maar 22% van de boeren met bedrijven van minstens 30 ha vindt dat ook.

Ongeveer een derde deel van de landbouwers wil er geen grond bij hebben, een derde deel wil er wel grond bij maar alleen in pacht en een derde deel wil zowel grond bijkopen als bijpachten. Deze laatste groep komt vooral voor bij de boeren die hun bedrijf te klein vinden.

De landbouwers die wel grond willen bijkopen zijn vooral te vinden onder degenen die een optimistische kijk hebben op de toekomst van de landbouw. Voor bijpachten zijn degenen die de toekomst van de landbouw wat minder rooskleurig zien ook wel te vinden.

Voor het wel of niet willen bijkopen of bijpachten maakt het weinig uit of men nu vindt dat men in de afgelopen jaren voldoende of onvoldoende heeft verdiend. Bij de jongere bedrijfshoofden bestaat veel meer behoefte het bedrijf te vergroten dan bij de ouderen. Toch wil nog 25% van de oudste groep (55-59 jaar) zo mogelijk grond bijkopen en de helft van hen wil wel bijpachten. Dit zijn meest de ouderen met een opvolger. De ouderen zonder opvolger hebben veel minder belangstelling voor meer grond (tabel 4 - 6).

De belangstelling voor vergroting is heel wat kleiner als men daarvoor naar een ander bedrijf zou moeten. Slechts 9% van de landbouwers zou wel een ander, groter bedrijf willen kopen. Voor pacht van een groter bedrijf is meer belangstelling: 24%. Dit zijn vooral jongere boeren met bedrijven van 10-15 ha (tabel 7).

Plannen met de veestapel

Evenals in het verleden is de kans op vergroting van de oppervlakte van het bedrijf beperkt. Bedrijfsvergroting zal dus vooral moeten komen van intensivering van de veehouderij: meer melkvee en eventueel meer varkens en/of kippen.

De helft van de landbouwers heeft op het ogenblik geen plannen tot uitbreiding van de veehouderij. Slechts enkelen gaan inkrimpen, hoofdzakelijk in de veredelingssector. Liefst 43% van de veehouders gaat de melkveehouderij uitbreiden en 17% zoekt uitbreiding (ook) in andere sectoren (tabel 8).

Op bedrijven met mestvarkens zal in 3 van de 4 uitbreidingsgevallen alleen de melkveehouderij worden uitgebreid. Op bedrijven met fokzeugen gaat daarentegen meer dan de helft van de "uitbreiders" (ook) het aantal fokzeugen vergroten (tabel 9).

Van bedrijven met òn melkvee òn mestvarkens òn fokzeugen zal 61% de veestapel niet veranderen, terwijl 11% ervan in alle genoemde richtingen gaan uitbreiden.

Van de bedrijfshoofden van kleine bedrijven heeft ongeveer twee derde geen plannen tot uitbreiding van de veehouderij. Degenen onder hen die wel plannen hebben zoeken het naar verhouding in veel gevallen in uitbreiding over de gehele linie. Bij de bedrijfshoofden van de grotere bedrijven bestaat een uitgesproken voorkeur voor uitbreiding van het aantal melkkoeien (tabel 10).

Van de boeren met eenmansbedrijven zijn er relatief weinig (44%) Daartegenover staat de groep met vreemde arbeidskrachten waarvan circa 75% gaat uitbreiden en dan grotendeels in de rundveehouderij (tabel 11).

Van de jongere bedrijfshoofden heeft 58% plannen tot uitbreiden van de veestapel, van de ouderen 36%. Daarbij gaan deze jongeren meer in de richting van de rundveehouderij dan de ouderen (tabel 12).

Van de bedrijfshoofden die de toekomst van de landbouw somber inzien heeft 56% géén plannen met het bedrijf; van hun collega's die daar een wat optimistischer kijk op hebben 40%.

Hoewel 40% van de bedrijfshoofden het inkomen niet alleen te laag, maar ook onvoldoende acht en 35% er "net mee rond kan komen" (tab.13), blijkt dit toch weinig of geen verschil te maken voor het al dan niet maken van plannen tot uitbreiding 1). Wel heeft van degenen die het inkomen onvoldoende vinden een hoger percentage plannen om behalve de rundveestapel ook de andere veesoorten uit te breiden. Dat zijn vooral bedrijven uit de laagste inkomensklasse (tabel 14).

---

1) Gemiddeld over de afgelopen 3 à 4 jaar had 44% van de landbouwers een "fiscaal" inkomen beneden f 12 500,-. Slechts 27% behaalde f 17 500,- of meer.

De belangrijkste verschillen in geplande uitbreidingsactiviteit hangen samen met de leeftijd en de bedrijfsgrootte. Gebleken is dat naar verhouding veel jongere bedrijfshoofden op grotere bedrijven en relatief weinig oudere bedrijfshoofden op kleinere bedrijven plannen tot uitbreiding van de veestapel hebben.

De veestapel na realisatie van de plannen

Het aantal melkkoeien (tabel 15 en 16)

Van de melkveehouders met een wat grotere melkveestapel gaan er - naar verhouding - niet alleen meer uitbreiden, maar bovendien gaan ze veelal het aantal melkkoeien sterker opvoeren dan hun collega's die minder melkvee houden.

Er zal zeker sprake zijn van schaalvergroting in de melkveehouderij, maar desondanks zal ook na realisering van de uitbreidingsplannen 46% van de veehouders nog altijd minder dan 20 melkkoeien houden (thans 57%).

Het aantal mestvarkens (tabel 17 en 18)

De conclusie t.a.v. de melkveehouderij kan ook worden getrokken voor de varkensmesterij: thans 60% bedrijven met minder dan 100 mestvarkens en 10% met meer dan 200 mestvarkens. Na realisering van de plannen wordt dit respectievelijk 53% en 17%.

Dat deze verschuiving betrekkelijk klein zal zijn komt doordat driekwart van de varkensmesters helemaal niet van plan is de omvang van de varkensstapel te veranderen. Enkele (2%) varkensmesters gaan stoppen met de mesterij. Daartegenover staan vrijwel evenveel veehouders die ermee willen beginnen, meest met een beperkt aantal.

Dit vrijwel gelijk blijven (naar verwachting) van het aantal varkensmesters, sluit niet aan bij de algemene ontwikkeling tot dusver: een voortgaande daling van het aantal varkensmesters. De hier vermelde gegevens hebben echter alleen betrekking op de landbouwers beneden 60 jaar. Het is geenszins uitgesloten dat de algemene tendentie tot daling van het aantal varkensmesters vrijwel geheel het gevolg is van bedrijfsbeëindiging door oudere landbouwers en door varkensmesters met een hoofdberoep buiten de landbouw.

Het aantal fokzeugen (tabel 19 en 20)

De schaalvergroting zal bij de varkensfokkers van meer betekenis zijn. De oorzaak is tweërlei. Enerzijds gaan meer varkenshouders het aantal fokzeugen vergroten (vooral in de klassen tussen 10 en 30 fokzeugen), anderzijds gaan meer bedrijfshoofden stoppen met het fokken van varkens en dan vooral uit de groep die minder fokzeugen heeft.

Het percentage met minder dan 20 fokzeugen zal daardoor gaan dalen van 62% naar 43%.

Pluimvee en mestkalveren

Door het te beperkte aantal bedrijven met pluimvee of mestkalveren was slechts een globale bespreking van deze produktietakken mogelijk. Daarbij kon worden vastgesteld dat - afgaande op de plannen van de landbouwers - weinig verandering is te verwachten t.a.v. de mestkalveren.

Wel kan een inkrimping bij de leghennen en enige uitbreiding bij de slachtkuikens worden verwacht, zowel van het aantal bedrijven als van het aantal dieren.

Plannen voor veredelingsproductie

Op ca. 10% van de bedrijven met alleen rundvee, bestaan plannen om te beginnen met de veredelingsproductie. De meeste van de desbetreffende bedrijfshoofden zijn tussen 50 en 60 jaar oud. Verder onderscheiden zij zich nauwelijks van andere bedrijfshoofden. Wel is het zo, dat kleine bedrijven veelal op kleine schaal met de veredeling willen aanvangen, terwijl de grote bedrijven dit meestal op grotere schaal willen doen.

De noodzakelijk geachte omvang van de veestapel

Een belangrijke vraag bij het onderzoek was hoeveel melkkoeien, mestvarkens, fokzeugen of ander vee de veehouder eigenlijk zou moeten houden, wilde er naar zijn eigen mening sprake kunnen zijn van een goede bedrijfsvoering. Hierbij bleek 41% van de melkveehouders, 62% van de varkensfokkers en 65% van de varkensmesters van mening te zijn nu al voldoende melkvee of varkens te houden. Meer dan de helft van de melkveeouders en rond een derde van de varkenshouders is dus van mening dat zij minder dan het noodzakelijk geachte aantal dieren houden.

Een deel van hen bleek plannen te hebben tot uitbreiding. De vraag is in hoeverre realisering van de plannen zal leiden tot het bereiken van de noodzakelijk geachte aantallen dieren.

Van alle melkveeouders zal 28% ook na realisering van de plannen, het noodzakelijk geachte aantal nog niet hebben bereikt. Ongeveer 8% is dan nog meer, en 20% minder dan 10 melkkoeien van dat optimum verwijderd (tabel 21 en 22).

Van de varkensmesters zal nog 27% beneden het noodzakelijk geachte aantal mestvarkens blijven. Bijna de helft daarvan blijft er meer dan 100 mestvarkens vanaf. Merkwaardigerwijze zijn dat vooral bedrijven die wel gaan uitbreiden, maar niet in voldoende mate (tabel 23 en 24).

Relatief veel varkensfokkers zullen na realisering van de plannen het noodzakelijk geachte aantal dieren hebben; slechts 21% zal het door hen als noodzakelijk geachte aantal nog niet hebben bereikt, terwijl 9% van de varkensfokkers meer dan 10 fokzeugen beneden het door hen noodzakelijk geachte aantal zal blijven (tabel 25 en 26).

Waarom minder vee dan noodzakelijk wordt geacht?

De oorzaak blijkt vooral samen te hangen met "bedrijfsomstandigheden", redenen van financiële aard en problemen ten aanzien van de arbeid (schema hoofdstuk VI, § 1).

"Bedrijfsomstandigheden" zijn voor de rundveehouderij sterk overheersend (60%). Vooral het niet kunnen verkrijgen van meer grond is daarbij van grote betekenis, al was ook een slechte verkaveling voor een aantal bedrijven de beperkende factor (tabel 27).

Redenen van financiële aard zullen vooral voor de varkensmesters (69%) tot onvoldoende uitbreiding leiden. Ook voor veel varkensfokkers (48%) is dit een rem. De varkensfokkers en ook - maar in mindere mate - de melkveehouders, zien vooral op tegen de hoogte van de noodzakelijke investeringen. De varkensmesters maken zich meer zorgen over de rentabiliteit van het te investeren vermogen mede gezien de huidige hoge rentevoet.

Slechts enkele veehouders noemden het "risico" als reden waarom zij beneden het noodzakelijk geachte aantal dieren blijven.

Arbeidsproblemen als gevolg van uitbreiding, kwamen bij varkenshouders tweemaal zoveel voor als bij de melkveehouders. Daarbij gaat het niet alleen om de hoeveelheid extra werk, maar evenzeer om problemen ten aanzien van de arbeidsorganisatie. In de melkveehouderij zijn het meer gezondheidsredenen die het verzetten van meer arbeid verhinderen.

In de melkveehouderij komen dus de bedrijfsomstandigheden en in de varkenshouderij de financiële redenen zeer sterk naar voren als belemmering voor het uitgroeien tot de - door de veehouders zelf - noodzakelijk geachte omvang van de veestapels. De verschillen tussen de diverse categorieën bedrijfshoofden en bedrijven zijn daarom niet van grote betekenis. Zo zijn de verschillen tussen de leeftijdsklassen en de bedrijfs-grootte niet groot.

Er is ook tussen melkveehouders die in de toekomst 20 of meer melkkoeten zullen houden en hun collega's die er minder dan 20 zullen hebben, vrijwel geen verschil in redenen om niet tot het noodzakelijk geachte aantal dieren uit te breiden.

Ook bij de varkenshouders is daarin niet veel verschil al worden door degenen die minder dan 100 mestvarkens zullen houden toch wat vaker financiële en arbeidsredenen genoemd. Bij de mesters met meer varkens (in de toekomst) komen de "bedrijfsomstandigheden" - met name: planologische beperkingen - vaker voor.

Bij degenen die grotere (≥ 20) fokzeugenstapels plannen is "arbeid" een vaker voorkomende beperking dan "financiële redenen". Bij de varkensfokkers die minder dan 20 fokzeugen zullen houden vormen daarentegen juist de financiën vaker het breekpunt dan de arbeid.

Of men nu de plannen voor uitbreiding van de veestapel heeft of niet, de financiële redenen zijn - behalve bij de melkveehouderij - de meest genoemde belemmering om tot het noodzakelijk geachte aantal dieren te komen, steeds gevolgd door de factor "arbeid".

Bij de melkveehouders zijn de "bedrijfsomstandigheden" steeds de belangrijkste reden.

Bij de landbouwers - vooral bij de varkenshouders - die hun veestapel niet willen veranderen, worden vaker andere motieven aangevoerd dan bij degenen die wel plannen hebben.

Slotbeschouwing

Voor de boer is verhoging van de produktie per man vrijwel de enige mogelijkheid om niet (verder) achterop te raken in de wedloop naar grotere welvaart.

Wanneer dan ook blijkt dat bijna de helft van de landbouwers beneden de 60 jaar momenteel geen plannen heeft om het bedrijf in de komende jaren te vergroten, dan verdient dat de volle aandacht.

Bij de landbouwers zonder plannen zijn er velen met een laag inkomen (minder dan 12 500 gulden). Toch vinden verscheidenen van hen (omstreeks 1/3 deel) dat "voldoende". Degenen die dat niet voldoende vinden zouden wel uit willen breiden maar zien daartoe geen kans. De oorzaak daarvan ligt enerzijds bij het niet kunnen verwerven van meer (voldoende) grond en anderzijds bij financieringsproblemen. Bij die financiering is het òf de hoogte van de noodzakelijke investeringen (rundvee) òf de vrees dat de kosten van de investeringen er niet uit zullen komen (varkenshouderij). Het is echter niet uitgesloten dat hierbij de in Overijssel nog steeds veelvuldig voorkomende huiver voor het werken met "ander-mans geld" een verstolen, maar belangrijke rol speelt.

Dezelfde redenen zijn er de oorzaak van dat een deel van de landbouwers die wel willen gaan uitbreiden daar niet zover meegaan als zij eigenlijk zelf nodig achten voor een goede bedrijfsvoering. Dat niveau van de door hen nodig geachte bedrijfsomvang is zeker niet extreem hoog en in de meeste gevallen lager dan hetgeen de bedrijfsontwikkelingsdeskundigen nodig en (technisch) mogelijk achten 1).

Realisatie van de door de boeren zelf noodzakelijk geachte bedrijfsvergroting zou echter al een belangrijke stap in de goede richting zijn. Het gebrek aan voor uitbreiding noodzakelijke cultuurgrond vormt hiervoor echter een nauwelijks te nemen hindernis. Alleen een drastische vermindering van het aantal bedrijven - waarbij dan natuurlijk de grond ter beschikking van de blijvende bedrijven zou moeten komen - zou hiervoor uitkomst bieden. Tot dusver zijn er echter in het zandgebied van Overijssel geen tekenen die erop wijzen dat een dergelijke vermindering spontaan zal optreden 2).

Het percentage bedrijfshoofden dat wil uitbreiden is hoger op de grotere bedrijven dan op de kleine bedrijven. Bovendien blijkt de geplande uitbreiding op de grotere bedrijven veelal groter te zijn. Dit betekent dat (indien de ontwikkeling verloopt volgens de thans aanwezige plannen) de omvang van de grote en de kleine bedrijven verder uit elkaar zal groeien.

---

1) De landbouw in Overijssel 1970

Prov. Raad v.d. Bedrijfsontwikkeling in de landbouw in Overijssel.

2) Zie o.m. P. van der Linden, De bedrijfsopvolgingssituatie in 1971
Prov. Raad v.d. Bedrijfsontwikkeling in de landbouw in Overijssel
(1971).

Indien de landbouwbedrijven in het zandgebied van Overijssel zich in de komende jaren ontwikkelen volgens de thans bestaande plannen en verwachtingen van de landbouwers, dan brengt dit met zich mede dat de inkomens van vele landbouwers (verder) achterblijven bij de algemene inkomensontwikkeling.

Onder die omstandigheden zal de belangstelling van de bedrijfshoofden voor een ander beroep - die thans bijzonder klein is 1) - groter kunnen worden.

Indien dat niet gebeurt, of beroepsverandering door het ontbreken van geschikte vervangende werkgelegenheid niet mogelijk is, dan zal men ernstig rekening moeten houden met verarming van een deel van de bevolking.

---

1) J.J.J. Klopogge en P. van der Linden. De Overijsselse boer over zijn beroep LEI-publikatie (1973).

BIJLAGE I

Korte weergave van een deel der gestelde vragen

- Leeftijd, burgerlijke staat, kindertal, bedrijfsopvolging
- Oppervlakte cultuurgrond, eigendom/pacht
- Wat vindt u van de oppervlakte van uw bedrijf?
- Verwacht u vergroting/verkleining van de oppervlakte van uw bedrijf?
- Indien mogelijk, zou u grond willen bijkopen/bijpachten?
- Zou u een groter bedrijf willen kopen/pachten?
- Houdt u: melkvee/mestvarkens/fokzeugen/mestkalveren/legghennen/slachtkuikens
- Hoeveel?
- Denkt u dit aantal in de komende jaren te vergroten/verkleinen?
- Tot welk aantal dieren?
- Gaat u in de komende jaren beginnen met melkvee/mestvarkens/fokzeugen/mestkalveren/legghennen/slachtkuikens?
- Tot welk aantal dieren?
- Hoe groot moeten deze bedrijfstakken naar uw mening tenminste zijn om een goede bedrijfsvoering mogelijk te maken?
- Aan degenen die minder dieren zullen houden dan zijzelf nodig achten voor een goede bedrijfsvoering is gevraagd waarom dat zo zal zijn
- Hoe vindt u het inkomen dat u de laatste jaren gemiddeld hebt gehad?
- Hoe groot was het (fiscaal) inkomen de laatste 3 jaar gemiddeld?
- Wie werken er op het ogenblik op uw bedrijf?
- Hoe denkt u over de toekomstmogelijkheden van het landbouwbedrijf in deze streek?